

MAGYAR TANÍTÓKÉPZŐ

A TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁROK

XXVI. ÉVFOLYAM.
KILENCEDIK FÜZET.

ORSZÁGOS EGYESÜLETÉNEK
KÖZLÖNYE

BUDAPEST, 1911.
NOVEMBER HÓ

Tanítóképzés.

Népiskolai felügyelet—tanítóképző felügyelet.

A *Magyar Tanítóképző* októberi füzetében valaki néhány igen jó jegyzetben mondja meg, mi nem volt jó a tanfelügyelők értekezletén a tanítóképzők szempontjából. A füzet több cikkében is van még egy-egy vonatkozás a népiskolai tanfelügyelet és a tanítóképző szakfelügyelet kapcsolatáról. Ez arra vall, hogy ez a kapcsolat erősen érdekli a tanítóképző tanárokat. És ha csakugyan úgy van, hogy országszerte érdekel bennünket, akik a jövő tanítónemzedék helyes kiképzéseért lelkesedünk, igen jól van különösen most, mikor egy új nekilendülés erejével bíró utasítások végrehajtása a feladatunk. Azoknak a nemcsak tudományos, de művészi szempontból is nagyértékű utasításoknak sorja a négyévfolyamu tanítóképzők bizony szűkös keretében erősen összeforr majd azzal, meglesz-e hamarosan a tanítóképző-intézetek külön *egységes* szakfelügyelete, vagy pedig soká fogják még megannyi megyei látószögből támogatni, vagy legjobb esetben magára hagyni a tanítóképzőket. Csakis arról lehet itt szó, hogy rövidebb vagy hosszabb idő alatt lesz-e meg az egységes felügyeletök a tanítóképzőknek, mert ez is azok közül az intézmények közül való, melyek a fejlődés vaslogikája szerint elmaradhatlanok.

Miért is ellenzi sok tanfelügyelő? Mondják, a tanfelügyelői tekintély és a tanítóképző-intézet és népiskola kívánatos kapcsolata miatt kell a népiskolai felügyelet szervezetét a tanítóképzőkre is kiterjeszteni.

A tanfelügyelői tekintélyről talán nem is illik sok szót vesztegetni. Az természetes kívánság, hogy a tanfelügyelőnek tekintélye, nagy tekintélye legyen. A minisztérium illetékes tényezőinek is ez a meggyőződésük, ahogy a tanfelügyelők értekezletének sok értékes gondolata a jövő szervezetről elég világosan kifejezi. Ámde ez a tekintély a helyesen megszervezendő közigazgatási keretben éppen akkor lesz igazán a nemzeti életerőt tápláló nagy erő, ha csak a népiskola megerősítésével és emelkedésével fog nőni. A tanfelügyelői tekintélyben meg kell nőnie a népiskola értékének is annyira, hogy a társadalom a tanítás művészetét ott is megbecsülje annyira, mint a középiskolában vagy akár az egyetemen is. Hogy legyen a népiskolának elég nagy a becsülete, ha a főfelügyelőjének a tekintélyét más *magasabb fokú* iskolával kell megtámogatni? Hamis tekintély volna az, amely tovább is táplálná azt a hamis nézetet, hogy a népiskola alsó intézmény.

Beszéljünk akkor arról a kívánatos kapcsolatról, amelynek a tanítóképző-intézet és a népiskola között meg kell lennie. Hát ennek a kapcsolatnak is jól a szemé közé kell nézni, nehogy megtévesszen bennünket.

Vannak, akik ennek a kapcsolatnak a gyakorlati kivitelét úgy értelmezik, hogy a tanítóképző kifogástalan technikai készséggel bocsássa ki tanítványait. Folytassák a munkát, ahol az elődök elhagyták fennakadás, zökkenés nélkül. Ne legyen küzködés, ne legyen vajudás: kész mesterek legyenek. Hogy pedig azok lehessenek, nem kell adni olyan sok tudományt és főleg olyan sok tudományos szempontot. Akik népiskolai felügyelők így értelmezik a tanítóképző hivatását, a művészi mester és a

mesterember fogalmát egynek gondolják. Azok a maguk hagyományos formáit, egy-egy tanítónak ügyes fogásait, módszeres kigondolásait általánosítani szeretnék és örülnének rajta, ha az ujonnan kinevezett tanítói nemzedék ezeknek a kipróbált formáknak a teljes ismeretével és készségével fogna hozzá a munkájához, hogy egész nyugodtan lehessen *felügyelni* a tantervre, tanmenetre és órarendre, mert a tanító teremtő lelkében emelni és lendíteni nem tudnak, tehát nem is akarnak.

«A gyakorlat emberei», akik lemosolyognak minden «ábrándképet», amilyenek a tudományok összefoglaló szempontjai és a kezdeményező erejű öntudatos tanítói egyéniség is, ezek az ábrándképlemosolygók alighanem létsajnálnak bennünket is, akik lelkesedni tudunk új Utasításaink művészi szabadságú szempontjaiért, amelyek szerint a jövő tanítói nemzedék igazán maga fogja magának megcsinálni próbálgató munkával mestersége formáit, a változó szükségletek szerint változó módszerét. Akik most Magyarországon a tanítóképzés elméletben és gyakorlatban csinálják, már nem érzik a szükségét a kitanításnak a népiskola és tanítóképző kapcsolatáról, mert az a sok fokozatos részletmunkából művészi remekké lett Utasításokban a leghelyesebb értelmezéssel valósul meg a megértők számára. Oda pedig már iskoláink belső életéből került.

A tudomány legmagasabb összefoglaló szempontjai és legegyszerűbb részletei is csak annyi értékkel bírnak, amennyi belőlük a nemzet egyetemes műveltségi alapját készítő népiskolai munkának *a javára szolgálhat*. Nem amennyi belőlük a népiskolában eltanítható — ez a mesterségi szempont — hanem amennyi belőlük ahhoz kell — s ez a művészi szempont, — hogy a jövő emberértékek gondozója és fejlesztője önálló megítélésre és cselekvésre képes és kész egyéniséggé legyen.

A tanítóképzőkben, ahol az Utasítások lendületes szabad szellemében folyik majd a munka, naponként és óránként csinálják a kapcsolatot a népiskolához. Ott csinálják, ahol annak értéke van: a tanítójelöltek lelkében, nem pedig az igató és a látogatókönyvben.

Jól csinálják-e? «Itt az Irás, olvassátok!» Hisz az Utasításokból kiolvashatják a tanfelügyelők is. Nem olvashatják ki. Vagy legalább is nem olvashatnak ki belőle mást, mint megyei szempontoknak megfelelő részleteket. Ez az ítélet nem lebecsülése a dolog természete szerint kiváló erőkből álló közművelődési karnak, hanem csak a lehetőségek elfogulatlan számbavétele.

Az Utasítások helyes végrehajtása a tanítóképző tanárok tudásától, lelkesedésétől, emelkedett akaraterejétől függ. Ezt az emelkedett akaratert megacélozni van hivatva a felügyelet, mely a szellemi munka terén általában, az alkotó művészetekben különösen sokkal több mint ellenőrzés, számbavétel, dicséret avagy korholás. Emelkedett akaratert fokozni csak az a felügyelet képes, amely szinte újra együtt-teremt az ellenőrzöttel, midőn bírálatot mond. Ehez pedig az alkotás anyagának az ismerete és az alkotás művészetének nemcsak a megértése, hanem a megérzése is kell. Azt könnyű elképzelni, hogy a közoktatási miniszter a tanítóképző tanároknak kiadott utasításokhoz ezekből a tanárokból olyan intézményt szervez a végrehajtás vezetésére, amelynek tagjai összeségükben jelentik a tanítóképzés anyagi részének, a tudományozakoknak teljes megértését, külön-külön pedig a saját tanári tapasztalataik területén gazdagok a tudományos és népiskolai szempontból egyaránt jó tanítás értékeléséhez szükséges megérző képességben is. Az természetes dolog, hogy a tudományában és művészetében szakszerű felügyelő akkor is fölemel, ha kifogásol, akkor is, ha dicsér, mert szava eleven igazsággal kapcsolódik bele a hivatásszerető tanár lelkébe.

A lelkesedőket kitartókká, a csüggedőket lelkesekké, a vonakodókat munkásokká tudja tenni a rokon lélek tartalmas szava. Az élet sokszor meggyőzött már erről az igazságról engem is, másokat is. Nem is bizonyíték-képpen, csak mert igen elevenen él még a lelkemben, elmondok egy jelenetet egy zürichi népiskolából, ahol az idén egy augusztusi délután azt akartam megfigyelni, mint valósítja meg Örtli Eduard a munka elvét. A «Schweizerische Lehrerzeitung» szerkesztője, Fritschi az ő iskoláját ajánlotta legjobban. Meglepetéssel tapasztaltam ezuttal először svájci tanulmányaimban, hogy udvarias, de erősen tartózkodó, hideg fogadtatásban volt részem. Tanítványai — a népiskola hetedik osztálya volt — éppen egy megtett kirándulás tapasztalatait irták, arról beszélt nekem egyetmást, de a kézimunka felhasználásának bemutatására nem akart rátérni. Kitérő válaszaiból eléggé meg tudtam érteni, hogy nem szereti azokat a tanulmányozókat, akik egy kis fél óra alatt megtanulnak egy nagy új dolgot. Ágaskodott bennem a magyar pedagógiai önérzet és nyugodtan, simán kezdtem a kitűnő tanító osztályában hamar megfigyelhető jelenségekről «szokrateszi» kérdéseket intézni és véleményt mondani. Mind bővebb lett a kartárs válasza és kevésbé tartózkodó a magatartása, végül pedig ő kérdezte meg, nem sietek-e, mert egy nemrég tartott előadásának szemléltető tabelláival az egész iskolai eljárásáról szeretne áttekintést nyújtani. És gondosan és szeretettel magyarázta el, amivel azóta igen értékes írásaiból is megismerkedtem. Mikor tanítványaitól és tőle melegen elbucsuztam, mentegetődzött tartózkodásáért, mely akkor kezdett helyet adni meleg szivességnek, amikor bíráló megjegyzéseimből észrevette, hogy kedves munkájának svájci és németországi vonatkozásaiban nem vagyok kíváncsi idegen.

Olyan a tanítói lélek általában és éppen a legjobbaké,

hogy elzárkózik attól, aki nem tud behatolni műveinek lelkébe. Pedig de más a hivatalos tudomásulvétel és más az emelkedett, lelkes akaraterő!

Lehetséges-e az, hogy a vármegyéje népoktatásának összes anyagi és szellemi gondjait összefoglaló főtanfelügyelő a tanítóképzők szaktudományában és a népoktatási művészetnek ezekkel összefüggő kapcsolataiban annyira jártas legyen, az erre vonatkozó mozgalmakat irodalmukban annyira ismerje, hogy a kerületébe tartozó tanítóképző tanárok lelkét látogatásában az Utasítások szempontjai szerint megtermékenyítse, ha lelkesednek, kitartókká, ha elfáradnak, meghidegednek, lelkesekké tegye?! Lehetséges az, hogy minden királyi tanfelügyelő a szaktudás hián a pedagógiai zseni intuiciójával bírjon?

A tanítóképzés és a népiskola jó kapcsolatát éppen az fogja biztosítani, ha a szakfelügyelői szervezet fogja képviselni a tanítóképzőkben a modern népoktatás hazai és külföldi eredményeinek szempontjait és ha a *tanítóképző tanárokat is beleviszik a népiskolai látogatók szervezetébe.*

Ezt a gondolatomat én már évek előtt fejtegettem a nyilvánosság előtt. Azóta újabb tapasztalatok győztek meg arról, hogy az élet valóságai számára éltetőbb erejűvé válik a mi tanítóképző művészetünk, ha meg-megfordulunk a vidék népiskolaiban, különösen azokban, ahol volt tanítványaink tanítanak. Öt év óta, amióta a Kölcsey-egyesület titkári teendőit végzem, Aradmegyében 4—5 iskola belső életébe kell egy-egy félnapra benézni, hogy a jutalomdíjért pályázott tanítók munkájáról Láng Mihály és Wágner János megbízott kartársaimmal együtt igazságos ítéletet mondhassak. Nincs az a fényes elméleti mű, az a szóbeli értekezés, mely egy esztendőre annyi sugalló erővel, értékes tanítási szempontokkal látna el, mint ez a pár iskolalátogatás. Noha kétségtelenül a meglátogatott népiskolának nagy haszna

van a tanítóképző tanár ottlétéből — hiszen a volt tanár előtt mindenképen jobban megnyílik a tanítói lélek — a nagyobb haszon a tanítóképző-intézeté, azon keresztül természetesen a jövő népoktatásé.

Erős hitem szerint azt kellene éppen a tanfelügyelőknak kérniök a kormánytól, szervezze az iskolalátogató intézményt úgy, hogy minden tanítóképző tanár évenként néhány vármegyei iskolát meglátogasson és tapasztalatairól a népiskolai főtanfelügyelőnek és a tanítóképzők szakfelügyelőjének is jelentést tegyen. Ennek a kapcsolatnak a lehetőségét a tanítóképzők belső életében is könnyen lehetne megcsinálni kellő beosztással. Ezek a népiskolai látogatások is abból a termékenyítő szempontból itélendők meg, amelyet az Utasítás a tanárok egymás óráinak látogatása címén fejteget és amely a miniszterium egy-egy intézkedésében eddig is kifejezésre jutott, midőn különböző tanítóképzők tanárai látogatták meg egymást tanulságszerzés végett. Egymás munkájának összehasonlítása és elvetett szellemi magjaink szárba-hajtásának megfigyelése új nekilendülésekhez ad erőt lelkünknek, ha hiszünk a tudásban, magunkban és a néplélek ébresztésének szépségeiben. Pedig ebben a háromságban a tanítóképzőknek hinniök kell. *És ahogy ehez a hitbeli erősséghez csak a helyes szakkbeli kiképzés juttatja a tanítóképző tanárokat, úgy csak a helyes szakkbeli felügyelet tudja benne megtartani.*

(Arad.)

Szóllósi István.

Szociológia az új tantervben.

A szocialista tanok annyi boldogságot ígérnek az embernek, olyan egyszerűen megoldhatóknak mutatják a társadalmi problémákat, hogy nemcsak a gondolkodni nem tudó, hanem a kissé felületesen gondolkodó embereket is könnyen hatalmukba ejtik, követőiké teszik és buzgó apostolaikká avatják. Ez magyarázza meg azt, hogy e tanok oly feltűnő gyorsasággal terjedtek és ezzel karöltve a szocialisták mindig nagyobbodó tért foglaltak. Szélsőségeikben már veszélyeztették a társadalom rendjét és a békés evolúció csendes menetét.

A megdöbönt társadalom félelme először is erőszakos megtorló intézkedésekben nyilvánult meg, melyek a rendszertelen kapcsolódás bélyegét viselték magukon és ennél fogva céljukat nem is érhették el.

A tudás fegyvereivel felszerelt mély gondolkodók figyelmét is lekötötték azonban e mozgalmak. És midőn ezek reális alapon végzett tanulmányaik leszűrt eredményeit az irodalom útján közzé tették, mindinkább növekedett azok száma is, kik a tudomány ez irányú mozgalmait iránt érdeklődve, keresték a módot és alkalmat arra, hogy a különböző irányú tudományos vizsgálatok eredményeit megismerjék és ily úton a szociális ismeretek birtokába jussanak.

Nem vindikálhatjuk magunknak azt, hogy mi a tudományos irányú kutatók soraiban helyet foglaltunk. Hiszen munkakörünk és a rendelkezésünkre álló eszközök ezt részünkről lehetetlenné is teszik; de el nem vitatható tőlünk az, hogy hamar felismerve a kor szükségleteit, közülünk számosan a szociológiai irodalom beható tanulmányozóivá lettünk. E tanulmányaink közben meg is tanultuk és magunktól is reá jöttünk arra, hogy a tévtanok ellen leghatásosabban a tudás fegyvereivel védekezhetik a társadalom. Azzal a tudással, mely ismeri az ellenfél gondolkodását és harci eszközeit; és ismeri az elfogulatlan, minden részrehajlástól ment jó barátoknak, a tudománynak igazságait és így az igazság győzelmét biztosítani képes.

Azt is beláttuk, ami különben önként is érthető, hogy e tudás terjesztésének legalkalmasabb eszköze az iskola és nem lehet az iskolában elég korán az ez irányú ismeretek terjesztését megkezdeni. Midőn azonban itt a népiskolára gondolunk, nem véljük a feladatokat úgy megoldandóknak, hogy a gyermeket a szociológia

elméletébe bevezessük, hanem azt tartjuk szemünk előtt, hogy a megfelelően képzett tanító, tanításának az élet gyakorlati kivánalmaival való összhangba hozatalával, a gyermekek erkölcsi világnézetének megfelelő kialakításával; a néppel, az iskolán kívüli oktatás útján át való érintkezésével és saját életmódjával és munkásságával, folyton az emberszeretet apostola, a becsületes munka keresetéből megélni akarók mintaképe és a tudást az élet minden helyzeteiben felhasználni tudók példája lehessen.

Áldásos munkásságot fejthet ki tehát a tanítóképző, ha a tanítókat hivatásukra ily irányban kiképezi.

Ezen belátásaink eredményei azok a mozgalmak, melyek egyesületünkben már jó néhány évvel ezelőtt megindultak, keresve a módokat és eszközöket arra, hogy a tanítóképzőben a szociális ismereteket a tanítandók közé elhelyezzük. Főhatóságunk is, gondoskodni akarván mindenekelőtt a tanárok ily irányú kiképzéséről, lehetővé tette egy ízben azt, hogy közülünk többen egy a földművelésügyi miniszter úr által rendezett szociális tanfolyamon részt vehessenek. Ekkor kapott lendületet az a munkásság, melyet sokan már régebb idő óta csendben kifejtettek és a szociológia jegyében megszületett első találkozása az ezzel foglalkozóknak erősebb mozgásba hozta az egyesület ily irányú munkásságát is.

Sok üdvös gondolat, az ezek felvetését követő beható viták eredménye az a körülbelül véglegesnek mondható megállapodás, mely temesvári közgyűlésünk határozataként kimondotta, hogy a tanítóképző szociális irányú munkássága a növendékek szociális érzéseinek és gondolkodásának fejlesztésében, a gyakorlati ismeretek tanításának nagyobb figyelemben való részesítésében és abban nyilvánul meg, hogy tanítványainkat azon tudományba is bevezessük, mely a társadalmat mozgóató eszméket és a társadalom gazdasági életében megnyilvánuló jelenségeket és ezek törvényeit tárgyalja.

Álláspontunk az volt, hogy a szociális ismeretek közlése nem csupán egy tárgy feladata, hanem az összes tárgyak tanításánál figyelembe veendő a tanítóképző munkásságának ezen célja is.

Ezt megfelelő formában hivatali főhatóságunkkal is közöltük és így természetes, hogy mindnyájan nagy érdeklődéssel vártuk a kibocsátandó új tantervet, kíváncsiak lévén arra, hogy ez milyen szerepet juttat és mennyire kívánja érvényre juttatni tanításunkban a szociológiát.

Várakozásunkban nem csalódtunk; a tanterv és különösen

az ahhoz csatolt utasítások mindenütt hangoztatják a szociális irányú ismeretek szükségességét. Alig van tárgy, melynek tanterve, vagy legalább is a reávonatkozó utasítás ne követelné a tanítás anyagának az élettel való összhangba hozatalát, a mai társadalmi állapotokra való hivatkozást és a tanító szociális feladatainak teljesítésére való oktatást.

A mélyen tisztelt elnökség felszólítására vállalkoztam arra, hogy a tanterv e vonatkozásait e helyen ismertetem. Meg akarok e feladatnak ezuttal felelni azzal, hogy a tanterv idevonatkozó részleteit egyszerűen felsorolom, mert a különböző tárgyak szociális vonatkozásainak kommentálása, nézetem szerint, csak az illető tárgyak művelőinek lehet feladata.

Amint már most ilyen célzattal tanulmányozzuk a tantervet és utasítást, mindjárt az életbeléptetési rendelet egyik passzusa köti le figyelmünket, mely a nemzetgazdaságtant jelöli meg azon tárgynak, melynek keretében alkalom van arra, hogy a szociális ismeretek, a tárgy természetétől megkivánt óvatossággal ugyan, de bevitessenek a tanítóképző-intézeti tanítás és nevelés rendjébe. Ez azt jelenti, amit mi is kivántunk, hogy a szociális ismereteket a tanítóképzőben tanítani és az ifjúságot a szociális érzésre és munkásságra nevelni kell.

Ezt igazolja a tanterv és utasítás, a tantárgyak felsorolásában és óraszámában és abban, hogy mindenütt, ahol erre alkalom kínálkozik, a különböző tárgyak anyagába szociális tartalmat visz bele.

A tárgyak között a gyakorlati irányúak jelentős szerephez jutnak. A gazdaságtan, melynek az eddigi tantervben határozott óraszámja nem volt, heti 8 órát kapott, a kézügyesség eddigi heti óraszámja megkétszereződött és a tanítónőképzőkben kötelező tárggyá lett, a reáltárgyak óraszámja pedig jelentékenyen emeltetett.

Az egyes tárgyaknál a szociális irányú ismeretek közlésére és ily természetű vonatkozások megtételére a következők adnak alkalmat:

A pedagógiában, midőn az egyén és a társadalom, a családi és nemzeti nevelés, az iskolán kívüli oktatás, a gyermekvédelem, a jótékony célú és gyógy-pedagógiai intézetek és javítóiskolák céljait és szervezeteit tárgyaljuk. Midőn a tanítói egyesületeket és a tanítónak a társadalommal való kapcsolatát ismertetjük. A neveléstörténet anyaga nem utal ugyan egyenesen a szociális ismeretekre, de a tanárnak módjában áll az, hogy akkor, mikor egyes intézmények fejlődését, nevelési rendszerek kialakulását tárgyalja és egyes neve-

lési irányok kiváló képviselőit jellemzi, az illető kor társadalmi eszméit ismertesse és a helyes és téves irányokra reámutasson.

A magyar nyelv tantervében nincsenek kifejezetten szociális vonatkozások. De ez nem zárja ki azt, hogy egyes irodalmi művek olvastatásánál és megválasztásánál, valamint a hazai írók munkásságának jellemzésénél, a szociális érzést tanítványainkban felkeltsük és szilárdítsuk.

Leginkább előtérbe nyomul a szociológia a történelem tantervében. Már a célban is kifejezésre jut ez, midőn a történelem tanításával az emberiség gazdasági és társadalmi fejlődésének ismeretét helyezi előtérbe. A tanítás anyaga pedig minden korszak és állam történetében a szociális vonatkozásokra fordít gondot. Messze vezetne a tanítási anyagnak újból való felsorolása, csak a világtörténelmi tanterv befejező soraira utalok itt, melyek szerint az újabb politikai átalakulásokkal egyidejűleg, azon társadalmi átalakulások is tárgyalandók, melyeket a gőzgépek alkalmazása az iparban, a természettudományok előtérbe nyomulása és gyakorlati érvényesülése és a műveltség bevitele a népek legszélesebb rétegeibe előidéztek.

A földrajz tanterve sem hagyja érintetlenül a szociológiát, mert célul a népek társadalmi és gazdasági viszonyainak jelen állapotának megismerését tűzi ki. Ezt pedig azáltal kívánja elérni, hogy mindenütt összefüggésbe hozza a népek társadalmi viszonyait a lakóhellyel és minden ország, de különösen Magyarország ismereténél tárgyalatni kívánja az illető nemzet gazdasági viszonyait, kulturális, emberbaráti és szociális intézményeit.

Hogy a reáltárgyak tanításánál tisztán a gyakorlati irányt tartja a tanterv előtt, az egyenes bizonyítéka annak, hogy ezen tárgyak ismeretével a tanítót a népiskola szociális irányú nevelő oktatására és a szociális munkásságra akarja alkalmassá tenni. A mennyiségtan tanterve szigorú utasításokat tartalmaz arra nézve, hogy a kidolgozásra szánt példák anyaga és adatai, nem légből kapottak, hanem a való életből merítettek legyenek. A természetrajz tanításában érvényesülő biológiai irány egyenesen reávezet az egymásra utaltság megismerésére és ezen alapon a szociális érzelmek kialakulására és megerősödésére.

Az egészségtan új tárgya a tantervben, hézagot pótló a tanító szociális irányú kiképzésében, melynek úgy tanítási céljával, valamint tananyagával is teljesen szolgálatába szegődik.

A szociális nevelést szolgálja az ének és zene is, melynek

céljával a tanterv a többi mellett, a társadalmi érzelmek ápolását is kitűni.

Földmívelő államunkban, a szociális irányú nevelésnek a gyakorlati ismeretek nyújtásában megnyilatkozó törekvése, különösen a gazdaságtan tanításában jut kifejezésre. A gazdasági ismeretek megszerzése testi munkát kíván, tehát ha erre tanítjuk a leendő tanítókat, megtanítjuk arra is, hogy a munkát megbecsüljék. A gazdálkodás a nép legszélesebb rétegeinek foglalkozása, ezen munkásság ismerete a mai munkamegosztás mellett közel hozza a tanítókat a néphez, melynek közepette él. A gazdaságtan tanítása a népiskolában pedig hozzájárul ahhoz, hogy az iskola és vele a tanító a nép által még jobban megbecsültsék, mint eddig. Ez a kölcsönös megbecsülés közelebb hozza két társadalmi réteg képviselőit és így kiindulópontja lehet a különböző társadalmi rétegek kölcsönös megértésének és megalapozója egy elkövetkezendő társadalmi békének.

De a tanterv nemcsak a gazdasági termelés technikai részének ismeretét kívánja a leendő tanítónak nyújtani, hanem megköveteli azt is, hogy a tanítóképzőkben a gazdálkodás gazdasági törvényei is taníttassanak. Ennek helyéül a nemzetgazdaságtant jelöli meg, anyagául pedig a társadalmi gazdaságtan mindazon törvényeinek ismeretét kívánja, melyek a tudomány mai állása szerint megdönthetetlenül igazaknak bizonyultak és arra alkalmasak, hogy az embert a tudatos altruizmus szükségességéről meggyőzzék és a tévtanokkal szemben az igazság fegyvereivel felszereljék.

A közgazdaságtan anyaga nagyban és egészben meg volt az eddig érvényben volt tantervben is. Kibővült ez azonban az új tantervben a szorosán vett szociológiai résszel, mely az egyén, az állam és társadalom szociális kötelességeit ismerteti. Kötelességünké teszi továbbá azt is, hogy tanítványainkat a szocializmusról felvilágosítsuk, a szocialista mozgalmakat velük megismertessük és reámutassunk azon veszedelmekre, melyeket a szocializmus társadalombontó elfajulásai előidéznek. Így jutunk azután oda, hogy a leendő tanítókat a nép felvilágosításában kioktassuk és őket ez irányú kötelességük teljesítésére alkalmasakká, azaz igazi nemzetnevelőkké tegyük.

Említettem, hogy e tárgy anyaga túlnyomó részben bennfoglaltatott már az eddig érvényben volt tantervben. Úgy látszik azonban, hogy tanításában hiányok voltak és az illető tanárok vagy nem tulajdonítottak e disciplinának megfelelő fontosságot, vagy félve attól, hogy behatóbb tárgyalásuk által a fiatalságban

téves fogalmak keletkezését segítik elő, nem mertek a tárgyba jobban elmélyedni. Mert nem tudom más magyarázatát adni annak, hogy míg valamennyi tárgy tanítási módja a tantervhez csatolt utasításokban részletesen meg van határozva és a szociális ismeretek mikénti beillesztése minden esetben ki van emelve, addig a nemzetgazdaságtan tanításához egy részletes vezérfonal kiadását határozta el miniszterünk.

Pedig az utasítások e tárgyra vonatkozólag is eléggé kimerítőek, félreértésekre nem adnak alkalmat, de a dolog természete szerint nem dolgozzák fel pontról-pontra a tantervben felsorolt anyagot.

Közgazdasági irodalmunk egyik büszkesége, a műegyetem kiváló tanára, Dr. Gaál Jenő vállalkozott e részletes útmutatás megírására. Szigorúan ragaszkodva a tanterv szövegéhez, csakugyan részletes útmutatást ad a tanítási anyag feldolgozásához. Sok helyen tárgyi ismereteket is belefoglal az útmutatásba, másutt utal az ismeretek megszerzésének forrásaira és mindenütt felemlíti azon szociológiai vonatkozásokat, melyeket egy közgazdaságtani tanítási egység taglalásánál meg kell tennünk.

Kiindulva abból, hogy a társadalmi élet jelenségei és az ezekben mutatkozó törvényszerűségek nem oly egyszerűek és ezért félreismerhetők, vagy félremagyarázhatók, szükségesnek tartja, hogy ezek megértéséhez mindenekelőtt a nemzetgazdaságban megállapítható törvényszerűségeket ismerjük meg. A társadalmi élet törvényei ugyanis először a gazdasági élet terén jelentkeztek észrevehetően. Így azután a szociális ismereteket a nemzetgazdaságtan tanításával párhuzamosan, de mindig utalva ezeknek külön eredetére, kell tárgyalni.

Pontról-pontra tárgyalja a nemzetgazdasági élet alaptanait, majd áttérve az alkalmazott nemzetgazdaságtanra, irányt szab nekünk abban, hogy az őstermelési ágak nemzetgazdasági méltatására különös gondot fordítsunk, mert ezen termelési ágak, melyekből igen nagy osztályok élnek, a többi termelési ágakkal és a társadalmi élet más tereivel és az ott nyilvánuló magán- és közérdekekkel vonatkozásba hozhatók. Nem akarja ezzel azonban azt elérni, hogy a többi termelési ágakra vonatkozó tüneményeket elhallgassuk. Ezért tárgyalva az ipar, kereskedelem, értékgórgalom és közlekedés keretében tanítandó anyagot, reámutat a korunkban már tapasztalható haladásra, mely a világ-gazdaság felé vezet.

Végül útmutatást ad arra, hogy a nemzetgazdasági eszmék történeti fejlődését hogyan tárgyaljuk és azokat röviden miként méltassuk. Értékes e fejezet azon utasítása, hogy eltérően az eddigi

rendszeről, mely a tévelygést képviselő képzelgőket, ábrándos közgazdasági regényírókat, politikai pártok agitátorait és az erőszakos szocialista elméletek szerzőit és összetákolóit, mint nagy gondolkozókat mutatja be és alkotásaikat behatóan tárgyalja és emellett a tudomány alapítóit és oszlopos fejlesztőit csak felületesen méltányolja, igyekezzünk az igazsággal és ennek megállapítóival behatóbban foglalkozni.

E fejezetbe tartozókon végighaladva eljut a tanítóképzők szociális irányú oktatásának méltatására. Kiemeli ennek szükségességét és társadalompolitikai fontosságát. Majd kitérve a feminista mozgalom félszégeire, foglalkozik a női hivatással és reámutat a helyes nőnevelésre.

E minden tekintetben értékes művecske hasznos szolgálatokat fog tenni a nemzetgazdaságtan tanárainak, mert bár nagy távolságban látszik a műegyetemi katedra a tanító falusi iskolájának szerény asztalától, a könyv írója a népoktatás és tanítóképzés oly alapos ismerőjének bizonyul itt, hogy a tanítóképzők nemzetgazdaságtani és szociális irányú oktatása csupán az ő útmutatásainak figyelembe vételével fog eredményekre vezetni.

Ha már most mi a miniszteri tanterv és utasításoknak megfelelően és az említett vezérfonal gondolatmenetét követve visszük be a szociológiát tanítóképző-intézeteink tanítási és nevelési rendjébe, bizton hiszem, hogy tetemesen megszélesedett látókörű, szociális feladatainknak megfelelni tudó és akaró tanítókat bocsátunk ki az életbe. Ezzel eleget tettünk azon kötelességeinknek, melyekkel tanítványainknak és az iskoláinkat fenntartó nemzetnek tartozunk. De vannak nekünk tanítványainkkal szemben fenálló szociális kötelezettségeink is, melyekre ezuttal az igen tisztelt Választmány figyelmét felhívni akarom.

A szociális érzés, az altruista gondolkodás, nézetem szerint nem csupán érzelmi dolog, hanem tudatos lelki tevékenység, melynek első alapföltétele, hogy az *én*-nek jogos érdekei kielégíttessenek. Bizonyos lelki egyensúly, saját helyzetével való megelégedettség szükséges ahhoz, hogy valaki embertársainak jólétével is törődjék. Ez a megelégedettség pedig a mai tanítóknál, volt tanítványainknál, nincsen meg. Nem látják azt, hogy munkájuk kellő anyagi és erkölcsi elismerésben részesülne. A mindennapi megélhetés gondjai súlyosan nehezedenek rájuk, elveszik munkakedvüket és már-már képtelenné teszik hivatásuk betöltésére. Az ily elégedetlen tanítói kar működése pedig károsan hat ki a nemzetre.

Ha már most magunk is belátjuk, hogy elégedetlenségük jogos, panaszuk alaposak, akkor vegyük gondjainkba az ő ügyüket, támogassuk kéréseiket és így nemcsak tanítványaink és embertársaink iránt való szociális kötelezettségeinknek felelünk meg, hanem a nemzetnek is, mely megelégedett munkásokat kíván, nagy szolgálatot teszünk.

Snasel Ferenc.

A lélektan tanításának módszere.¹⁾

Általános meghatározások.

A lélektan tapasztalati és elméleti tudomány. Pozitív tételeit tapasztalati úton szerzi, hipotéziseit pedig a filozófiai, teológiai, természettudományi s matematikai fogalmakból vezeti le. A lélektani tudomány ezen két módszerének megfelelőleg a lélektani kézi könyvek általában kétféle tárgyalásmódot követnek, a szemléltetőt s az elmélkedőt. Magában a tanításban is ez a kétféle módszer érvényesül.

Ezen két módszernek egymáshoz való viszonya azonban a tanítás és a kézikönyv célja és foka szerint igen különböző lehet. A tudományos, sőt az egyetemi kézikönyvekben nem elégedhetünk meg a pozitív tételek közlésével, hanem be kell mutatnunk a fogalmaknak egymással való összefüggését, a rendszernek, a tényeknek a hipotézisekhez való viszonyát. Ezért a tudományos és többé-kevésbé az egyetemi kézikönyvekben is az elmélkedő tárgyalás mód jut felszínre. A felső lépcsőfokról lefelé haladva mindinkább a szemléltetés követeli a maga jogait. Hogy ez a fokozatosság megfelel az ismeretek természetes fejlődésének, azt bizonyítanom nem szükséges.

A tanítóképző-intézeti lélektani tanítás a lépcsőzetes előhaladásban az *elemi foknak* veendő. Egyrészt azért, mert a tanítóképző-intézeti II. osztálybeli lélektani tanítás a tanulóra nézve a lélektani tanulmányok kezdetét jelenti, másrészt a tanuló ifjak 15—16 éves kora teszi okadatolttá az elemi fokot. Az elemi, kezdő fokon pedig a lélektan tanítása nem lehet más, mint *kizárólag szemléltető*. Ez a meghatározás egyaránt vonatkozik a tanításra és tankönyvre. De hát miben áll a lélektani szemléltető oktatás lényege?

¹⁾ A budapesti VI. kerületi áll. tanítónőkészítő-intézet 1910—11-ik évi értesítőjéből a cikkirő engedelmével átvett cikk.

A lélektan egyéb rokonságokon kívül abban is egyezik a természettannal, hogy nem állandósult formákkal, hanem időben lefolyó jelenségekkel, *tüneményekkel* van dolga. Ha a lelki folyamatok valóját meg akarjuk ismertetni a tanulókkal, úgy azokat valósággal kell előállítanunk. Valamely tüneménynek reális előállítására pedig nem más, mint a *kísérlet* maga. A lélektani oktatás szemléltető volta tehát első sorban a lélektani kísérletek bemutatásából s elemzéséből áll.

A kísérleti demonstrációkkal azonban még nem teszünk eleget a szemléltető oktatás követelményének. A lélektan többi tudományos módszereinek, *a megfigyeléseknek s az elemző (adatgyűjtő) módszereknek* is megvan a maguk helye a tanítás keresztülvitelében. A megfigyelések keretébe tartoznak az *önmegfigyelések, másoknak (felnőtteknek s gyermekeknek) megfigyelései*. Az elemző módszer anyagául pedig az írók művei, a művészek alkotásai, nemkülönben a gyermeki elme hasonnemű primitív termékei, rajzai, kézimunkái, fogalmazványai szolgálnak. Az előbbi módszerrel tehát a lefolyó *jelenségeket*, az elemző móddal pedig a folyamatok állandósult nyomait, termékeit vizsgáljuk. Megjegyzendő, hogy az elemző módszerrel közvetlenül a termékeket vizsgáljuk ugyan, de a célból, hogy a létrehozó folyamatokra következtessünk, ennek a lényege is tehát a tüneményvizsgálat.

Valamint a tudományban, úgy a tanításban sem nélkülözhető e módszerek egyike sem. Míg a kísérlet a folyamatokat elemekre bontja s az elemeket külön vizsgálja s szabatosan meghatározza, addig a megfigyelő s elemző módszer a folyamatokat a maguk reális összetételében, a motívumokat egymásra hatásukban vizsgálja. A kettő alkalmazása tehát kiegészíti egymást, a kutatást teljessé teszi. De a lélektan tanításában sem nélkülözhetjük a módszerek bármelyikét is, egyik fokon sem. Kétségtelen, hogy a lélektan empirikus tanításának régi módszere, a megfigyelő módszer, most is nélkülözhetetlen a tanítási leckék megindítása és betetőzése érdekében, azonban nem elégedhetünk meg még az elemi fokon sem a megfigyelések laikus színvonalával, úgy miként az eddig történt, hanem a kísérleti exakt módszerek alkalmazásával azokat mélyíteniünk, rendszeresebbé tennünk kell. Végeredményként állítjuk, hogy a *kísérleti módszer a lélektani oktatás színvonalának kérdése*.

Ezen általános fejtegetések után tárgyaljuk azokat a kérdéseket, problémákat, amelyek fölvetethők 1. a lélektani laboratóriumok berendezése, 2. a kísérleti módszer, 3. a megfigyelő és elemző módszer didaktikai alkalmazása körül.

A laboratórium berendezése s a kísérletek végrehajtása.

1. Mi a képzőintézeti lélektani laboratóriumnak célja?

a) A laboratóriumi berendezés főcélja a neveléstan segéd-tudományának s első sorban a lélektan oktatásának, nemkülönben az oktatástan tanításának szolgálata.

b) A lélektan és a kísérleti pedagógia tudományos művelése csak akkor történik a laboratóriumban, ha azt a laboratórium berendezése, az iskola viszonyai s a tanár ez irányú képzettsége és érdeklődése lehetővé teszik.

2. A képzőintézeti lélektani laboratórium berendezése és működése mire terjeszkedjék ki? Csupán a lélektanra-e vagy a neveléstudomány egyéb köreibre is?

a) Minthogy a neveléstudomány két alapvető tudománya, a lélektan és élettan, nemcsak a tudomány, hanem a neveléstani oktatás rendje szerint is szorosan kapcsolatos egymással, azért a lélektani laboratórium a lélektani fölszerelésen kívül ölelje föl azon berendezést is, amely az *élettani oktatás* céljait szolgálja. Szem előtt tartva továbbá, hogy a neveléstan egyes ágai kísérleti alapon művelhetők s taníthatók, a lélektani laboratórium kísérleti pedagógiai, illetve *gyermektanulmányi* fölszereléssel is ellátandó. Tartalmazza tehát a képzőintézeti lélektani laboratórium a következő fölszereléseket:

1. az élettani oktatás céljaira szolgáló fölszereléseket,
2. a lélektani oktatás szolgálatában álló eszközöket,
3. gyermektanulmányi gyűjteményeket (múzeumot).

3. Számbavéve a képzőintézeti lélektani oktatás feladatát és színvonalát, miben különbözik a tudományos és a demonstratív célú kísérletek iránya, berendezése, terjedelme?

a) Azon elemző kísérletek, amelyek a tudomány egyes tételeinek bizonyítására szolgálnak, előfordulhatnak a képzőintézeti oktatás keretében is. E tételek közül azonban csak a legfőbbek, az alapvetők, nemkülönben azok tanítandók, amelyek akár a közönséges pszichikai jelenségek, akár a didaktikai eljárások megfejtése szempontjából különösen értékesek.

b) A képzőintézeti lélektani oktatásban a cél lényege és a tanterv szerint is elengedhetetlen követelmény a *pedagógiai alkalmazhatóság*. Minthogy az alkalmazás ténye mindenkor a lélektani funkciók és tényezők kisebb-nagyobb komplexumát foglalja magában

s minthogy a pedagógus lelki szeme előtt a gyermek mindenkor mint egész személyiség lebeg, azért a képzőintézeti lélektan és neveléstan keretében oly kísérletekre is legyen gondunk, amelyek az összetettebb jelenségeknek, pl. a szemléletek, a tanulás módjának közvetlen magyarázására alkalmasak. Vagyis a képzőintézeti lélektani oktatás keretében helye van az u. n. *alkalmazott lélektani kísérleteknek és szemléltetéseknek.*

c) A képzőintézeti lélektani oktatásban szereplő *elemző lélektani kísérletek* a tudományos elemző lélektani kísérletektől csak a minuciózításban különbözhetnek, de nem a precizításban. Pl. az időmérésben a 0'001 mp. helyett alkalmazhatunk 0'01 vagy 0'1, sőt 0'2 m. percet is, de azon időmérés, amelyet alkalmazunk, teljesen pontos legyen. Minthogy továbbá a képzőintézeti lélektani kísérleteknek nem célja az általános érvényű igazságok származtatása, hanem csupán demonstrációja, azért 1—2 méréssel rendszeren megelégszünk, de ezek a mérések legyenek pontosak.

d) Mindezen követelményeket szem előtt tartva, a képzőintézeti lélektani laboratóriumok felszerelése számára megjelölhetjük azt a szempontot, hogy az eszközök egyszerűbbek lehetnek ugyan a tudományban használtaknál, de nem lehetnek azoknál kevésbé pontosak és megbízhatók. A pontosság és megbízhatóság nélkül ingataggá válik a lélektani demonstrációk meggyőző ereje. Épen azért a kísérletek kivitelében is határozottságra és biztosságra kell törekednünk. Ha eredményre nem számíthatunk, úgy óvakodjunk a kísérlettől. Inkább semmilyen kísérlet, mint sikertelen kísérlet. (A felszerelés részletezését l. a VI. ker. áll. tanítónőképző-intézet 1909—10. évi értesítőjében.)

A tanítás módszere.

4. *Az elemi képzőintézeti fokon a lélektan tanításában a lelki jelenségek kvantitatív vagy kvalitatív meghatározásának van-e nagyobb tere?*

a) A lélektanban, mint a természettudományokban, az egész vonalon érvényesül ma már az a törekvés, hogy exakt módon kifejezett tételekhez jusson. Vagyis a lelki jelenségeknek mindenkét nemcsak minőlegesen, hanem mennyilegesen is igyekszünk meghatározni. Ezért a kísérleteket ma már általában összekötik a folyamatok idejének, erejének, terjedelmének vagy e viszonyok legalább egyikének pontos meghatározásával. A lélektan tanításában

azonban a kísérletezés ezen elve nem érvényesül oly arányban, mint a tudományban.

A lélektan tanításának ugyanis nem célja a tudományba való bevezetés, hanem csupán arra képesítés, hogy a közönségebb lelki jelenségek kvalitatív meghatározása többnyire elegendő. A lélektan tanításában tehát a kvantitatív meghatározás háttérbe vonul és pedig annál inkább, minél alacsonyabb didaktikai fokon oktatumk. A képzőintézetben, mint az oktatás középfokán álló iskolában, a főszűly a kvalitatív meghatározásokra fektetendő. A kvantitatív meghatározásokat azonban mégsem mellőzhetjük egészen és pedig két okból:

1. a tudomány mai állását szem előtt tartva, a tanulóknak demonstrálnunk kell egy-két alkalommal, hogy a lelki jelenségekben is van matematikailag kifejezhető törvényszerűség;

2. vannak oly jelenségek, amelyek lényege éppen a kvantitatív meghatározásból tűnik ki, ezeknél tehát természetöknél fogva nem mellőzhetjük a mérést.

A jelenségeknek mind a kétféle neme a lelki folyamatoknak főleg azon területére esik, amely közelebbi vonatkozásban van a fizikai és a fiziológiai életjelenségekkel, ezek azon ágát teszik ki a lélektannak, amelyet régebben psychophysikának neveztek. Ilyenek pl. a Wéber-féle törvényre, a reakciószűneményekre, az érzelmi hatásokra, az ingerküszöbökre s egyéb érzetjelenségekre vonatkozó meghatározások.

5. *Miben áll a lélektan kísérleti alapon való tanításának célja (haszna)?*

a) A lélektannak demonstratív alapon való tanítása meg egyezik a lélektan egyéb módszerű tanításával abban, hogy mindkettőnek célja az elemi lélektani tételek ismeretébe való bevezetés. Csakhogy a kísérleti alapon való tanításból sokkal határozottabb és világosabb ismeretek származnak, mint az elmékedő tanításból. A képzeleti példák s a belőlők levont tételek rendszeren bizonytalanok, homályosak és önkényesek. Ellenben a kísérletekből származó tételek, ha a kísérletek jól hajtatumk végre, világosak, határozottak és spontán létrejövők, mert kénytelenek számolni a való tényekkel.

b) A kísérleti alapon való tanítás másik célja szintén meg egyezik az általános céllal. Eszerint oly ismereteket kell származtatnunk, amelyek *alkalmazhatók* a didaktikában s általában a pedagógiában. Ez a cél ismét a kísérleti alapon való tanítással közelíthető meg jobban. Éppen azért, mert a kísérleti alapon kelet-

kező tétel valóságos folyamatokból indul ki, azért közelebb is áll a gyakorlati élethez, mint az elméleti tétel. De meg minél világosabb és határozottabb valamely tétel, annál inkább is alkalmazható az. A kísérleti alapon álló tanítás tehát mindenképpen gyakorlatibb értékű az elmélkedő oktatásnál mind a művészetek, mind a pedagógia szempontjából.

c) A lélektani oktatás alaki célja, *a lelki megfigyelésekre való rávezetés és szoktatás úgyszóván csakis a kísérleti alapon való tanítással érhető el.* Ugyanis míg az elmélkedő oktatás a lélektani általánosságok felé irányítja a figyelmet, addig a kísérleti oktatás a lelki élet konkrét tényeit tolja előtérbe, azokat hozza létre magukon a tanulókon, szemlélteti és magyarázza. Ezen munka közben a tanulók megtanulják és megszeretik *az önmegfigyelést.* Arra ösztönöztetnek, hogy magukon és másokon hasonló tüneteményeket származtassanak, tehát lassanként rávezettetnek és rászoknak másoknak s különösen a gyermekeknek megfigyelésére. Egyszóval a demonstratív tanítással jól megközelíthetjük a lélektan tanításának pedagógiai célját.

6. *Miben álljon a módszeres eljárás a lélektan demonstratív tanításában?*

a) A lélektan tanításának módszere általában megegyezik a természettudományokéval, különösen pedig a természettanéval, tehát az nem más, mint az u. n. *következtető inductió.* Ezen módszer szerint a kísérletet megelőzi a jelenségek megfigyelése. Az előrebocsátandó jelenségek azonban ne képzeleti példák legyenek, hanem ezek is valóságos (konkrét) megfigyeléseknek feleljenek meg. Már ezen megfigyelésekből bizonyos eredményhez jutunk, amely azonban korántsem tartható tételes igazságnak, hanem csak nagy általánosságban körvonalozott gondolatnak, amelyből az a kérdés származik, amelyre a kísérleteknek felelnie kell.

Csak ezen előkészítés után fogunk a kísérlet végrehajtásához. A kísérlet tehát a lélektanban, miként a természettudományok tanításában, céltudatosan végrehajtott cselekvény. A céltudatosság követelménye azonban korántsem jelenti azt, hogy a kísérlet végrehajtása előtt közöljük az eredményt. A kísérlet előtt csak annyit közlünk a tanulókkal, amennyi annak a belátásához szükséges, hogy miért hajtjuk végre a kísérletet. Az eredménynek előre való közlése szuggerálná a kísérleti egyént és a tanulók megfigyelését, ami az eredményt kockáztatná.

Ugyanazon mérést többször ismételjük meg ugyanazon egyé-

nen, mert csak a több mérésből levont átlag közelíti meg a való értéket.

Ha az idő megengedi, a kísérletet több egyénen is hajtsuk végre, hogy az egyéni különbségek feltűnjenek. Az egyéni különbségek föltárása mind a művészetek, mind a nevelés szempontjából igen fontos.

A megfigyelésekből és a kísérletekből önként következik a *tétel*, amelyet természetesen, maguk a tanulók fogalmaznak meg.

Befejezi az egészet a pedagógiai, művészeti és a közéleti vonatkozások taglalása. Ez rendesen abból áll, hogy maguk a tanulók hoznak fel példákat a közélet, az irodalom, a művészetek s a pedagógia köréből s azokat a kapott tétel alapján meg is fejtik.

A lélektan tanítása tehát a következő fokozatból áll.

1. Előkészítő megfigyelések elemezése, valóságos folyamaton származtatva. A megfigyelésből és elemzésből kifolyólag a kérdés föltevése.

2. Kísérlet, illetőleg kísérletek végrehajtása ugyanezen s esetleg több egyénen.

3. A tétel megállapítása.

4. A tétel gyakorlati alkalmazása.

5. Feladat kijelölése.

A feladat nemcsak abból állhat, hogy a tanulók a kapott tételeket otthon megtanulják s könyv nélkülit kapnak a könyvből, hanem írásbeli készülétekből is. Ilyen írásbeli feladatok:

a) a bemutatott megfigyelések és kísérletek leiratása;

b) új példák iratása a tanulók saját megfigyeléseik köréből. E példák megvitatására minden órán fordítandó néhány perc.

c) Tömeges kísérleteknél, amelyenek az associatióra, a képre, a figyelemre vonatkozó kísérletek, abból is állhat a feladat, hogy egy-egy csoport, pl. 4—5 tanulónak adatait egy-egy tanulóval feldolgoztatjuk, sőt a kiválóbb tanulókkal az egész osztály kísérleti eredményét is feldolgozthatjuk. Az ily magasabb értékű gyakorlatok igen emelik a tanulók lélektani készségének színvonalát.

7. *Miben áll a megfigyelő s az elemző módszernek a kísérleti módszerhez való viszonya?*

Az előbbi pontban adott fejtegetések szerint valamely lélektani tétel tanításában általában a következő három fő mozzanatot különböztetjük meg:

a) a tétel előkészítő tárgyalását,

b) a tétel kifejtését és

c) a tétel alkalmazását.

A tétel megállapítása, miként azt az előbbi pontban is fejtegettük, közvetlenül a kísérletből, illetve a kísérletekből folyik, mert a tételek szabatos formulázásához a kísérletek nyújtják az exakt adatokat.

Azonban minden kísérlet, mint mondtuk, öntudatos cselekmény, amelynek célja, módja előre meghatározott. A kísérlet céljának és módjának gondolatát közvetlenül vagy a megelőző tanítások eredményeiből vagy a tanulók spontán lélektani megfigyeléseiből kapjuk. Ebből a meghatározásból következik, hogy a spontán megfigyelések a tétel tanításának előkészítő fokán helyén vannak s fel is kell őket használnunk, hacsak egyéb methodikai okok nem követelik az előkészítés mellőzését.

A tétel tanítása az életből indul ki s ugyanoda is tér vissza. Ez utóbbi történik az alkalmazás fokán. Ez a methodikai cél úgy érhető el, ha az alkalmazás gyakorlati példáit, úgy, miként az előkészítés példáit, az életből szerzett spontán megfigyelések szolgáltatják. Az alkalmazás feladata nem is egyéb, mint a fölmerült gyakorlati példák megfejtése a tanított tétel segítségével. Ebből látjuk ismét azt, hogy a megfigyelő s elemző módszereknek nemcsak az előkészítő fokon van szerepük, hanem az alkalmazás fokán is.

Methodikai tételünk ezen pozitív megállapításából korántsem következik annak negatív felállítása. Vagyis abból, hogy a megfigyelő és elemző módszerek a methodikában az előkészítés és alkalmazás fokán használatnak fel, nem következik, hogy csakis e fokon van jelentőségük. Ellenkezőleg a második fokból, a tételkifejtésből sem zárhatók ki, bizonyos tételek kifejtésében, igenis van szerepük. Ezek azon tételek, melyek phenomenologia keretében mozognak. Ezek a fejlődéstani tételek, az erkölcsi, a vallásos, a társas érzelmre vonatkozó tételek, amelyekhez a megfelelő adatokat kevéssé vagy egyáltalán nem a kísérletek szolgáltatják, hanem a megfigyelések és statisztikai adatgyűjtések. A gyermekrajzok physikai sajátosságait sem lehet másként, mint a gyermekrajzok elemzéséből megállapítani. Hasonlóképen vagyunk a képzőművészeti alkotások psychikumával is. Ezen a téren van jelentősége a megfelelő irodalmi és történelmi adatok methodikai feldolgozásának is.

8. *Mi a methodikai szerepe és feldolgozása az u. n. gyermekmegfigyeléseknek?*

Ma már bizonyára fölösleges annak részletes bizonyítása, hogy a lélektan tanításának kapcsán a tanulókkal gyermekmegfigyelé-

seket tétetni s e megfigyeléseket methodikailag feldolgozni szükséges. Ezért itt csak egy okra figyelmeztetünk. Ma lélektan fejlődéstan nélkül tanítani egyoldalú és hiányos eljárás volna. A fejlődéstan a lélektan kiegészítő része, amelynek adatai az általános lélektan tételeit megmagyarázzák. Ezért a lélektan tanításában semmiféle fokon nem nélkülözhető a gyermekmegfigyelés és az állatlélektani megfigyelés. De különös gondot kell ezekre fordítani a tanítóképzőkben s tanárképzőkben, amelyekben a lélektan a pedagógiával való összekapcsolása különösen indokoltá teszi a lélekfejlődéstan ismeretek felkarolását. De lélekfejlődéstant gyermekmegfigyelések nélkül tanítani, ellenkezik az észszerű tanításmóddal. A fejlődéstan tételek épügy szemléltetésre szorulnak, mint az általános lélektaniak. Minthogy pedig a lélekfejlődéstan tudományos módszerei leginkább a megfigyelések és adatgyűjtések, azért e módszerek a fejlődéstan methodikájában is alkalmazandók a megfelelő módon. Az a kérdés, miként?

A hazai és külföldi tanítóképző-intézetekben a gyermekmegfigyeléseknek három módja van elterjedve.

a) Az egyik mód az *alkalomszerű megfigyelés*. Ezen módszer szerint a tanulóknak semmiféle direktívát nem adunk a megfigyelésekre nézve, hanem ők a gyermekeket tetszés szerinti helyen, időben és módon figyelik meg s megfigyeléseiket, természetesen, leírják. E módszerből hiányozván a tervszerűség, kevéssé instrukтив hatású. Értéke az, hogy e módon lehet a legtöbb adatot gyűjteni, mert a megfigyelő a gyermeknek semmiféle jelenségét nem engedi elrepülni. Ez a legegyszerűbb s éppen azért a legelterjedtebb módszer.

b) A másik az u. n. *rendszeres megfigyelés módszere*, amelyet hazánkban Láng Mihály fejlesztett ki legtökéletesebben. Ez abban áll, hogy megjelölünk bizonyos szempontot s a tanulók bizonyos ideig, pl. egy hónapig, csakis a megjelölt kérdésre gyűjtik az adatokat. Pl. Láng Mihály a megjelölt módon a következő kérdésekről végeztet egymásután adatgyűjtéseket a gyakorlóiskolában: a gyermek beszédje, érzékszerveinek működése, a gyermek rendesége, tisztasága, egészsége, muskuláris magatartása. A tanulók megfigyeléseiket dolgozatokban nyújtják be a szaktanárnak. Kétségtelen, hogy ezen a módon a szabad megfigyelésnél sokkal értékesebb adatokhoz lehet jutni a lélektani oktatás számára. Hibája azonban e módszernek, hogy az idő és alkalom teljes kizsákmányolására nem vezet.

c) A harmadik a *Russel*-féle amerikai módszer, amelyet intézetünkben a II. osztályban magam is követek. Ez abban áll, hogy a fejlődéstani tételeket, úgy amint a tanítás folyamán fölmerülnek, mind letárgyaljuk s egyuttal meghatározzuk azokat a tételeket, amelyekre vonatkozólag az adatgyűjtéseknek folyniok kell. Természetesen minden tanulónak van lélektani megfigyelési füzete. Ezekbe bejegyzik az illető megfigyelési szempontokat úgy, hogy minden ilyen fejezetcím számára 2—3 levelet hagynak üresen. A tanulók az összes megállapított kategoriákra nézve *szabadon, alkalomszerűen* végzik megfigyeléseiket s bejegyzik azon fejezet alá, amelybe lélektanilag sorozhatók.

Ez a módszer tehát nem egyéb, mint az alkalomszerű és rendszeres megfigyelések összekapcsolása, ennél fogva egyesíti is magában mind a kettőnek jó oldalait. Egyrészt nyújt annyi rendszert, hogy a tanulók megfigyelései öntudatosan történjenek, másrészt módot nyújt arra, hogy a gyermekeknek összes mutatkozó lelki jelenségei felhasználtassanak.

Egyébként nézetünk, hogy a leghelyesebb eljárás az, amely mind a három módszert felhasználja a maga céljaira. Legjobb a *Russel*-féle módszert tenni eljárásunk gerincévé. De nem szabad visszautasítanunk a szabadon szerzett, alkalomszerű megfigyeléseket sem. Fel kell adnunk továbbá néha témákat, amelyekre nézve az adatgyűjtések különös figyelemmel végzendők s az ezen témára vonatkozó gyűjtések egy kis disszertációban feldolgozandók.

* * *

Ezzel egyelőre befejeztem mondani valómat. Most még e dolgozat történetéről azt kell megjegyeznem, hogy az nem egyéb, mint a részletesebb kifejtése annak, amit az 1910. év végén ezen intézetben tartott *lélektani kísérleti tanfolyamon* rövidre fogva előadtam. Akkor kijelentettem, most ismétlem, hogy e fejtegetéseknek semmi egyéb céljuk, mint az eszméltetés a lélektani tanítás módszerének mai forrongó korszakában. Képzőink, reményem, pár év alatt lélektani fölszereléseket kapnak s ekkor az összes képzőinkben folyó munka egybevetése gyönyörűen ki fogja építeni lélektani s pedagógiai oktatásunk új módszerét.

Az én dolgozatom semmi más, mint a friss havon való első küzdelmes taposás nyoma.

Nagy László.

A pedagógia tanárainak külföldi tanulmányútja.

(Folytatás.)

Leipzig. Húsz napi tartózkodásunk alatt Wundt Vilmos laboratóriumát és a leipzig-i tanítóegyesület pszichológiai instrumentáriumát néztük meg. Meumann intézetében csaknem minden délután részt vettünk pszichológiai gyakorlatokon. Délelőtt Zimmermann gyárában, a múzeumokban s iskolákban voltunk.

Wundt Vilmos 79 éves megtört aggastyán, de nagy szelleme még üde, friss s páratlan tudásával most is magával ragadja az ifjak ezreit. Filozófusok, pedagógusok, jogászok és orvosok, nyelvészek és kémikusok, matematikusok és történészek mind ott találkoznak Wundt óráin. Az előadó terem számozott helyeit jóval az óra megkezdése előtt elfoglalták, de még mindig tódul a hallgatóság a terembe. Nincs talpalattnyi föld, ahol nem állna egy tudás vágygyal teli ifju. Megszóal a csengő s százak moraja lecsendesül. Nincs püsszegés, nincs kölcsönös figyelmeztetés és rendreutasítás, nincs futkosás és intézkedés; minden ajk néma, minden szem az ajtóra irányul.

Wundt belép, tompa lábdobogás¹⁾ kíséri, míg csoszogva a katedrára megy, akkor a dobogás megszűnik s mindenki lélekzetfojtva hallgatja a bölcs szavait.

Állva, szabadon adja elő kollegiumait. Lassú vontatott előadásának minden szava termékenyítő az észre s megregezteti az érzelmek húrjait. Órákulumként hangzanak el szavai s gondolatmenetének minden lépése meglepő, új, nem gondolt kapcsolatokat mutat, kikristályosodott igazságot fedez fel, ahol más halandó vakon tapos tovább, mély érzelmek tusáját ecseteli remegő hangon, ahol rövidlító szemünk babonát, szokást, természetes állapotot vél csupán. Soha sem felejttem el a nap kultuszáról tartott világos és poetikus tárgyalását. Így nem olvas senki rég elhalt népek lelkében. S ugyanez a Wundt, ki a filozófiai és jogi tudományokban nagy mester, az orvostudománynak is legnehezebb területén dolgozott, a lelki változásokat kísérő testi nyilvánulások kísérleti meghatározását ő teremtette meg rendszeresen. Fechner kezdeményezése csak Wundt munkája által lett tudományá.

¹⁾ A német egyetemeken az ifjuság nem éljenez, nem is tapsol, hanem lábával szaporán dobog. Örömének, tetszésének s üdvözlésének lábdobogással ad ki fejezést.

Áhitattal mentünk laboratóriumába, mert éreztük, hogy történelmi helyen vagyunk. A mai pszichológia törvényeinek nagy része itt e termekben született meg. Láttuk azokat a nagy és komplikált eszközöket, melyekkel Wundt végezte kísérleteit s bár azóta sokat haladt a világ s nap-nap után találnak ki újabb eszközöket, a teljesen exakt s abszolút pontos vizsgálatokat még mindig Wundt eszközeivel végzik. Pontos fény- és hang-kísérleteihez egy szobába épített másik teljesen elsötétíthető s nemezzel kibélelt szoba van. Láttunk újabb tudományos vizsgálati berendezéseket is pl. annak vizsgálására, hogy a kísérleti hibák szimmetrikusan szóródnak-e. Ejtőgép két egymásután megjelölt időköz meghatározására stb.

A laboratóriumon Wirth tanár, Wundt asszisztense, vezetett végig s tanulságos magyarázatokkal szolgált. Az egyetemen is hallgattuk Wirth előadásait a pszichológiai mérésekről.¹⁾

Brahn egyetemi előadásain a typológiával foglalkozott s a szemléleti-, kapcsoló-, felfogó-, figyelési- és reakciós típusok vizsgálati módját és eredményeit tárgyalta. Szerinte a típusoknak nincs olyan nagy jelentőségük a pedagógiában, mint amelyet neki általában tulajdonítanak.

Brahn a leipzig-i tanítóegyesület pszichológiai laboratóriumának előjárója; praktikus vezetője, Schultze Rezső, kit könyve — *Aus der Werkstatt der experimentellen Psychologie und Pädagogik* — alapján hazánkban is ismernek. E két férfi kalauzolásával megnézhattük egyrészt azon felszerelést, mellyel Schultze a könyvében leírt kísérleteit végezte, másrészt a könyv megjelenése óta vásárolt újabb eszközöket. A laboratórium a leipzig-i tanítóegyesület helyiségeiben van. Ugyanítt a gyűlésteremben tartja Brahn egyetemi előadásaival kapcsolatos gyakorlati óráit s itt tartja Schultze tanfolyamait. 300 M. díjért Schultze 3—4 hetes kurzusokat tart, melyeken a kísérleti lélektan fontosabb demonstrációs és tudományos kísérleteit és vizsgálati módjait bemutatja és begyakoroltatja. Mi svéd és finn képzőintézeti tanárokat találtunk ott, akik Schultze alapkísérleteit végezték. Schultze tanfolyamán kb. azokat az alapkísérleteket végzik, melyeket a könyvében megírt, de kiki érdeklődési köre szerint speciális kérdéssel is foglalkozhatnak.

Nekünk Schultze kurzusa drága s nagyjából főlösleges is lett volna, mert az elmúlt év decemberében itthon Ranschburg Pál dr. s Nagy László igazgató vezetésével az alapkísérleteket meg-

1) Ezen előadások Tiegerstet fiziológiájában fognak megjelenni.

tanultuk és begyakoroltuk, komplikáltabb kérdésekben pedig Meumann professzor szolgált felvilágosítással.

Brahn egyik egyetemi gyakorlati óráján részt vettünk s fáradtság mérések alanyai lehettünk. A vizsgálati módot röviden elmondom. Két számot kellett összeadni egymás után pl.

$$\begin{array}{r|rrrrr} 1 & 7 & 9 & 4 & 2 & 3 & 4 & 0 \\ 6 & 1 & 4 & 4 & 5 & 7 & 9 & 7 \end{array} \text{ stb.}$$

A kísérletező nézte az órát s minden percben erre a vezényszóra „most“ függélyes vonalat kellett húzni, mely jelzi, hogy meddig jutottunk az összeadással, pl. a harmadik oszlop után van ilyen vonal. Ha a vonalakközi oszlopokat megszámláljuk, megkapjuk a percenként végzett összeadások számát. Én magam kb. 60 összeadást végeztem percenként. A 24 percig tartó munka percenkénti összeadások számai ezek:

67, 55, 49, 58, 42*, 55, 57, 58, 59, 62, 63, 60, 66,
62, 64, 60**, 56, 58, 59, 62, 53†, 57, 52, 56, 68††.

A két szám összegét mindig le kellett írni, ez időveszteség.

Tizenöt perc mulva kísérletező tudományos könyvből felolvasott két oldalt, melynek értelmét rügyjában felfogtam, de részleteket nem tudtam megragadni. Husz perc mulva azt mondta, még öt perc. Az utolsó perc előtt azt mondta, még egy perc.

A közölt számadatokból látható a kezdő és végfelbuzdulás és a gyakorlás s fáradtság növekedése és küzdelme egymással.

A kísérlethez Schultze számoló füzeteit használtuk. Schultze számoló füzetei a leipzig-i tanítóegyesület titkáránál megrendelhetők.

Időnk legnagyobb részét *Meumann Ernő* egyetemi tanár laboratóriumában töltöttük. Meumann megjelenésében tökéletes gentleman. Midőn lakásán felkerestük s bemutatkoztunk, a legnagyobb udvariasággal fogadott, Leipzig kisegítő iskolájába és az egyetemi ifjak által szervezett ingyen esti tanító kurzusokra elkalauzolt. Finom modorát, úri tapintatát csak itt ismertük meg igazán. A világhírű tudós, egyetemi tanár, szerényen fordult kérdéseivel a kisegítő iskola tanítójához, udvariasan segítette annak felszereléseit kirakni és ismét eltenni, hozzánk mindenkor kedves és közvetlen volt tanítását nem tudományos nagyképűsködés, hanem barátságos társalgás formájába öltöztette. Önmagáról sohasem beszélt, másokat nem érintett becsmérő szavakkal, csupán az igazságokról szólt s azt oly egyszerű alakban s oly szerényen s mégis oly meggyőzően tudta megfogalmazni, hogy nindnyájunkat lebilincsel.

Kedves, udvarias és szives ember, legnagyobb azonban mint tanító és nevelő Pedagógus a szó igazi értelmében, aki nem csupán pedagógiai elméleteket hirdet, hanem egyéniségével örök példa, munkájában állandó vezér. Láttuk laboratóriumában, mint tanítja, oktatja, s utasítja hallgatóit s mint kísérletezik és dolgozik fáradhatatlanul, megállás nélkül. A gyermekkel anyai gyöngédséggel és Pestalozzit jellemző önfeláldozással bánt, az ifjút atyai komolysággal és sokrateszi bölcseséggel tudta vezetni. Bennünket s a többi ide seregülő idegent (voltak angolok, svédek, finnek, dánok, oroszok, bolgárok, japánok, többnyire egyetemi magántanárok és középiskolai tanárok, filozófusok s pedagógusok) figyelmeztetett meg nem oldott problémákra s lángelmével igazított helyre sejtéseinkben.

Mindnyájan megszerettük s nagyrabecsüljük.

Életéből annyit tudok, hogy 1862-ben született, a leipzig-i egyetemen kezdetben theológiát, majd filozófiát tanult. Mint hallgató, majd mint asszisztens dolgozott Wundt laboratóriumában s már itt kezdett pedagógiai kérdések iránt érdeklődni. Magántanár Leipzigban, majd a zürichi egyetemen mint rendes tanárt találjuk. Itt pedagógiai munkássága már tervszerű. Innen Königsbergbe, majd Münsterbe megy s nagy munkásságot fejt ki a német tanító-egyesületekben, melyeknek a Münsterben irt Vorlesungen zur Einführung in die Experimentelle Pädagogik című művét ajánlja. Nemsokára Halle-ban találjuk, ahonnan Leipzigba költözött. 1911. októbertől Hamburgban lesz, ahol az ujonnan szervezendő egyetemen nagy pszichológiai laboratóriumot fog berendezni.

Most van sajtó alatt pedagógiai munkájának tetemesen kibővített második kiadása, melynek első kötete már meg is jelent. A jövőben ezen nagy munka kivonatát egy Abriss alakjában is ki akarja adni.

Foglalkozik egy pszichológia, rendszeres pedagógia és esztetika megírásának gondolatával.

Meumannál a kísérleti lélektan és pedagógia módszereivel foglalkoztunk. A látott és több ízben végrehajtott kísérletekből néhányat ezennel röviden közlünk. Aki ezen kísérletekre vonatkozó összes próbálgatásokat s a kísérletekkel elért eredményeket akarja megismerni, olvassa el Meumann idézett könyvének új kiadását.

* * *

1. *A Lehmann-féle szemmértékmérő* egy keretben ide-oda tolató fémhasáb, melynek közepén egy felező vonal van harántul bevésve. A keret közepén 2 $\frac{1}{m}$ -nyi darabon milliméterekre van

beosztva. A beosztást egy lecsapható sima fémlappal leföldjük. A gyermeknek vagy a felnőttnek szemmérték szerint kell a középső fémhasábot addig tologatni, míg annak harántvonala legjobb meggyőződése szerint a keret közepére jutott. Most elveszük tőle az eszközt s felcsapjuk a keret fedőlapját s a beosztáson leolvassuk a tévedés mértékét $\frac{m}{m}$ -ekben. Többszörös vizsgálat hibáinak középértékéből következtethetünk a megvizsgált egyén szemmértékére.

Hat éves gyerek a $2 \frac{m}{m}$ távolság felezésében $\frac{5}{4} \frac{m}{m}$ hibát követ el. Hét-nyolc éves kortól $\frac{1}{10} \frac{m}{m}$ -nél nagyobb hiba nem igen volt. Legtöbb esetben $\frac{1}{20} \frac{m}{m}$ volt a hiba.

2. *Vizsgálatok a távolság megítélésére.* Erre házilag készíthetünk eszközt. Kéregpapírból egy köbméteres kockát készítünk, melynek két oldalát nyitva hagyjuk. (Nyitva legyen, ha a kocka előtt állunk a felső és a felénk eső oldala.) A kocka felső nyitott oldalán középre egy centiméterekre beosztott vonalzót fektetünk. Az egyik lapon az asztalra állított kocka szemmagasságnyira eső részén $\frac{1}{2} \frac{m}{m}$ magas s $15 \frac{m}{m}$ széles hasítékot vágunk, a hasíték mögé egy vízszintesen $\frac{1}{2}$ — $15 \frac{m}{m}$ alapkerülettel bíró $20 \frac{m}{m}$ hosszú alap és fedőlap nélküli hasábot erősítünk (elhasznált könyvfödél is jó). A kocka belsejében a kis, lapos hasábnál lejjebb egy jól rögzített vízszintesen fekvő, centiméterekre és milliméterekre osztott lécet alkalmazunk. A kísérletnél a vizsgálandó egyén a kocka elé ül és az említett keskeny résen lenéz a kocka belsejébe. Úgy kell állítani a kockát, hogy a résen keresztül a világosság felé nézzünk. Kísérletező a kocka belsejében pl. 50 — $60 \frac{m}{m}$ közt $8, 6, 4, 3, 2 \frac{m}{m}$ -rel visz távolabbra vagy, közelebbre egy cérnaszálat, s valaki följegyzí úgy a cérna elmozdulásait, valamint a vizsgálati alany feleleteit pl.

elmozdulás	ítélet
+ $8 \frac{m}{m}$	távolabb
— $8 \frac{m}{m}$	közelebb
+ $6 \frac{m}{m}$	távolabb
— $6 \frac{m}{m}$	közelebb
+ $4 \frac{m}{m}$	távolabb
+ $4 \frac{m}{m}$	távolabb
— $8 \frac{m}{m}$	közelebb
+ $3 \frac{m}{m}$	távolabb
+ $3 \frac{m}{m}$	távolabb
— $3 \frac{m}{m}$	közelebb
— $3 \frac{m}{m}$	közelebb

+ 8 azt jelenti, hogy $8 \frac{m}{m}$ -el távolabb vittem; — 8 azt jelenti, hogy $8 \frac{m}{m}$ -el közelebb hoztam a fonalat.

Előbbi vizsgálat ítéletei mutatják, hogy a megvizsgált egyén távolság megítélésének küszöbe 50 — $60 \frac{m}{m}$ -nél $2 \frac{m}{m}$.

Kisebb gyermekeknél nagyobb elmozdulások szükségesek, hogy észre vegyék.

Fontos a fonal elmozdulásának gyorsasága, ha lassan viszem tovább a fonalat, kisebb elváltozást tudunk megítélni, mintha ugrásszerűleg teszem.

elmozdulás	ítélet	
+ 2 $\frac{m}{m}$	távolabb	Úgy is végezhetem a kísérletet, hogy
+ 2 „	bizonytalan	a fonalra a rés látóvonalában fehér golyócs-
+ 2 „	távolabb	kát akasztunk s előtte vagy mögötte másik
— 2 „	<i>távolabb</i>	golyócskát leejtünk. Szintén megállapítható,
— 2 „	közelebb	melyik az a legkisebb távolság, melynél a
— 2 „	bizonytalan	gyermek meg tudja mondani, hogy a mozgó
		golyó a nyugvó előtt vagy mögött esett le.

A két szemmel való látás jelentőségét bemutathatjuk, ha a kocka oldalán rés helyett lyuk van s a vizsgálati egyén nem két, hanem csak egy szemmel nézheti a fonal elmozdulásait vagy golyóesését, 5—10 $\frac{m}{m}$ -nyi távolodást vagy közeledést sem veszünk észre. Mindkét kísérletet egy eszközzel hajthatjuk végre, ha a rés oldalán elforgatható lapot alkalmazunk, melyet egyszerűen átfurtunk.

A mélység megítélésére más eszközök is vannak.

3. A *kynematometer* a mozgásérzetek megvizsgálására való. Házilag is elkészíthető eszköz. Alapja egy deszkából készített negyed körlap, melynek sugara valamivel nagyobb, mint a megvizsgálandók alkar+kéz hosszúsága. Ezen körcikk kerületéhez közel 15°-nyi iv hosszúságokban lyukakat furunk, melyekbe tollszár vastagságú fapálcikát tűzhetünk. A kör középpontjának helyére egy lapos karikát (szalvéta gyűrű) erősítünk, melyre könyökünk támaszkodhatik. Vékony deszkából kivágunk kb. 8 $\frac{m}{m}$ széles és alkar+kéz hosszúságú, elül kissé lekerekített derékszögű négyszöget s annak elül lekerekített végébe a deszka folytatásaként egy hosszú szeget verünk. Leültetjük a megvizsgálandót, könyökét a könyök-támasztóra fektetjük, alkarjához két szijjal oda fűzzük a leirt deszkát, a körcikk kerületében pedig pl. 60° távolságban letűzünk két fapálcikát. Kétszer-háromszor járattuk a vizsgálati alany alkarját a két fapálcika közt, majd felszólítjuk, hogy behunytt szemmel végezze ugyanezen mozgást. Mozgás közben kihuzzuk a pálcikát s megállapítjuk a hibát t. i. a szegen túl vagy innen marad-e, a szegtől hány fokkal jobbra vagy balra áll meg a vizsgálati alany keze, hány fokkal tévedt. Több vizsgálat tévedéseiből következtetést vonhatunk a megvizsgált egyén mozgásérzeteinek pontosságára.

Egyenletesebbé tehető a mozgás, ha számlálásra, vagy metronom ketyegésére végeztetjük.

Ugyanezen felszereléssel nemcsak vízszintes, hanem függélyes irányban is végezhetünk kísérleteket azzal, hogy egyszerűen felállítjuk a függélyes helyzetbe a körcikket.

Fontos volna különösen zongorázással, rajzzal és tornával foglalkozók alapos megvizsgálása.

4. *Az alak érzés* vizsgálatához keményfából faragott s a pecsét-nyomóhoz hasonlóan nyéllal felszerelt $1-1\frac{1}{2}$ cm vastag lapokat használtunk. A lapok alakja változó: volt egyenlőoldalu háromszög, négyzet, derékszögű négyszög, kör, kerület, homorú oldalú négyzet, egyenes vonalú és homorú oldalú hatszög és nyolcszög. Az oldalak hossza is különböző, $2\frac{1}{2}$ cm és $2\cdot 5$ cm között váltakozott. Ezen pecsét-nyomóhoz hasonló eszközt anélkül, hogy a megvizsgálandó egyének megmutatták volna, annak a kéz hátára vagy az alkarjára erősen reányomtuk. A nyomás megszűnése után vagy még a nyomásközben megkérdeztük, milyen alakban s mekkora kiterjedésben érezte a nyomást. Egy társunk $\frac{1}{3}$ cm hosszú kerületet 1 cm -es négyzetnek érezte a kéz hátán. Igen nagy eltérések mutatkoznak s látóknál nem is sikerült eddig küszöböt megállapítani. A vakoknál talán megállapítható az alakérzés küszöbe. Wundt azt gondolta, ha a lap nyomási felületének szélén apróléctet vagy megszakított pontokat alkalmaznak, jobban fogjuk érezni az alakot, de az ilyformán készített nyomokkal sem jutottak jobb eredményekhez.

5. Hogy mennyire szerepel az alak megérzésében *az izület-érzék*, arra Meumann igen egyszerű kísérletet mutatott. Kezünket erős kéregpapírra helyezzük s ceruzával körülrajzoljuk, a nyert ábrát kivágjuk, szijat vagy szalagot erősítünk reá s a tenyerünkre kötjük. Most különböző alakú tárgyakat körültapintunk a kéregpapírral, mikor is a bőr működése teljesen ki van zárva, csupán az ízületek működnek s mégis elég pontosan meg tudjuk jelölni a körültapintott idom alakját. Itt tehát az ízületek elmozdulásából következtettünk a tárgyak alakjára.

6. *Időben egymásután fellépő (szukcessziv) ingerek vizsgálata egyhegyű esztezióméterrel.* Erre a célra kb. 170 cm magas, erős, nehéz állvány szükséges, melyre fémkarral tartót erősítünk a fej vagy a vizsgálandó testrészt rögzítésére. Más fémkarral az egyhegyű eszteziómétert erősítjük az állványhoz. Az esztezióméter fémkarján könyök és golyó ízület van, mellyel tetszés szerinti helyzetbe hozható, továbbá az esztezióméter a karon tolható túje pedig rügös szerkezetű.

7. *A Wundt-féle ejtő tachistokoppal* a figyelem területét mérjük; ugyanis megvizsgáltuk, hogy a gyermek egy pillanat alatt hány elemből álló összetételt képes fölfogni.

A készülék egy keményfa alaplóból s két erős acélcső oszlop-

ból áll. A két oszlop közé tetszés szerinti magasságban elektromágnes rögzíthető. Az egyik oszlop fölé csigát alkalmazunk, melyen átvett zsinóron egy fémlemez húzható az elektromágnesig, mely azt magához rántja. A fémlemezen hasíték van, mely a lemez leesése közben egy addig lefüggönyözött ingerlap előtt elsiklik s az ingerlap írását, rajzát, színét, egy pillanatra láthatóvá teszi. Az ingerhatás ideje változtatható az *a*) elektromágnes magasságával. (Ha magasabban van az elektromágnes, a lemez nagyobb sebességgel rohan el az ingerlemez előtt); *b*) a lemez hasítékának változtatásával. (Széles hasíték több időre mutatja az ingerlapot); *c*) a csigán átvett zsinórra alkalmazott különböző túlsullyal. (Nagyobb súly lassítja a lemez esését, tehát hosszabb időre mutatja az ingerlapot.) Ezen eszközzel $\frac{1}{1000}$ mp = ζ is pontosan lemérhető.

8. *Az időérzék vizsgálatára* a Meumann-féle universal kontaktus készüléket (általános kapcsoló) használtuk. Ennek kerülete szilárdan áll s tetszés szerinti számú kapcsolót rögzíthetünk reá. Kimografion hajtólemezével vagy motorral mozgatható középrészén forgó mutató van, mely forgás közben egyenlő (előre megállapítható) időközökben áramot nyit és zár, az áram egy elektromos kalapáccsal van kapcsolatban s annak gyors leütését okozza. A még felfogható kalapácsütések számából következtetünk az időérzékre.

9. *Fiziológiai belső ingerekből eredő fényjelenségeket* és külső fényhatások utóhatásait vizsgáltuk. Villannyal kivilágított szobában hirtelen eloltjuk a villanyt s magunk elé nézünk. Nemsokára gyenge fénylést látunk. Figyeljük meg ezen fényfoltok alakját, színét, mozgását és elhelyezését. Jegyezzük fel a tapasztalt jelenséget s ismételjük meg többször a kísérletet. Kis gyakorlattal egész jól látjuk s elemezni is tudjuk ezen fényjelenségeket.

10. Megismertük *a színvakság vizsgálatának* eljárását spektrométerrel. A nap fényét, vagy villanylámpa fényét színekre bontjuk s ha a színekben szürke csíkot látunk, az annak a jele, hogy a színek azon helyén elhelyezett szín iránt érzéketlenek vagyunk.

11. *Egyszerű készüléket állítottunk össze az írás közben kifejtett nyomás vizsgálatára.* Az alkar orsóosztó erén a pulzust az ismeretes szfigmográfal határozzuk meg. Ennek főalkotórésze egy kis dob, abból egy igen rugalmas hártáival bevont kis cső nyulik ki, melyet az osztóerre kötünk. A pulzus lüktetése megrezegteti a rugalmas hártáát s a lüktetések egy alkalmas emelős szerkezetű írókészülék (Marey-féle tambur) közvetítésével a forgó kimografion kormozott lapjára görbéket ír. A görbék szerkezetéből a pulzusra következte-

tünk. Az írás nyomásvizsgálatára fadobozt készítünk, melynek fedele félig rögzített az irókéz megtámasztására, félig pedig egyszerű sarokvas körül mozgatható. A mozgatható lap alá tesszük a szfigmográf érzékeny dobját. Amint a mozgatható lapon írunk, nyomást fejtünk ki, mely a szfigmográf rugalmas hártáját s az irókészüléket működésbe hozza. A nyert görbékből az írásba fektetett figyelemre és energiára következtetünk. Például egész más görbét kapunk, ha hat éves gyermek ír i betűt, mintha felnőtt írja azt. Más görbét kapunk, ha ezt írom le: 1, 2, 3, mintha azt írom le: 3, 2, 1, mert utóbbi esetben erősebb a figyelem stb.

12. *Tanulási kísérletek.* A tanulási kísérleteket Meumann magán végezte. 10 - 12 egytagu, értelmetlen szavakból álló sorokat tanult. A tanuláshoz szürke papirlapot használt, melyen körülbelül 25 cm. hosszú s 4 cm. széles derékszögű négyszögterület volt kivágva. Ezen keretbe illesztette a fehér lapra függélyes sorban egymás alá irt szósortozatot. Egy másik $80/20$ cm. nagy, szürke papirlapot, melynek felső részén egy $2/5$ cm-nyi derékszögű négyszög volt kivágva, kézben, lassan végig huzott a szóson s az egymás után látható szavakat fél hangon elolvasta. Ezen eljárással lehetetlen a szavakat egymáshoz kötni, lehetetlen ritmikus csoportokba összefoglalni és tagolni s lehetetlen egységes látási képet nyerni a megtanulandó szavakról. Tehát kizárja ugyanazon könnyítő jelenségeket, melyeket a drága, tanulási kísérletekhez készített eszközök is kiküszöbölnek. Meumann 12 tagu sort 7—9-szeres ismétlés után tanulta meg, de már kb. $1/4$ éve gyakorolta ezt a tanulási módot.

13. *A gyermek távlati látására* vonatkozó vizsgálatokból látuk, hogy habár a képek egyszerű felfogása elég korán lép fel, a távlati képeket sokáig nem érti meg a gyermek. Hattól tizennégy éves leányoknak megmutattuk Voigtländer kiadásában megjelent „Auf einsamer Höhe“ című képet, ahol egy nő magaslaton, háttal felénk áll s a távolba elmosódó tájat néz. A kisebb leányok mind vizet látnak, melynek partján nő áll, aki a hullámokat (tájon levő fák) nézi. Csak a 13—14 éves leányok látták azt, amit a kép valóban ábrázol. Egy másik „Ausblick“ című képre, melyen fenyőerdőből nézagon át egy távoli erdős hegyoldalra tekintünk, még a 13 éves gyermekek sem ismernek reá, csupán a legnagyobbak ismerik fel a mélységet.

14. *Esztétikai* vizsgálatokat mutatott Meumann egyik tanítványa, Dehnert, aki esti kurzusokon iparos inasokat és segédeket, varróleányokat, azonkívül iskolás gyermekeket is vizsgált. Hat hónapig

folytatott kísérleteiről számolt be. Összehasonlította a kurzus elején adott ítéleteket, ugyanazon képekről a kurzus végén adott ítéletekkel s feltűnő haladást tapasztaltunk. Ezen haladást pedig a tanításra, vagy helyesebben nevelésre vezethetjük vissza. A hat hónapon át Dehnert tanítványaival vasárnaponként muzeumokat látogatott, ahol eredeti képeket néztek meg. Ugyanezen képeket a hét folyamán reprodukciók alapján elemezték különös tekintettel az esztétikai formális elemekre, az anyagra, eszközökre és technikára, mely által a festő a természeti tárgyat művészi alkotássá alakította; a távlatra, színre és világosságra, színes árnyékokra, szép vonalakra és formákra. Jelentéséből láttuk, hogy gyakorlattal a tanulók érzelmi élete gazdagodott s hogy figyelmük a gyengébb érzelmekre is irányult, melyek ily módon megerősödtek. Dehnert tapasztalatai szerint csak tíz éven túl gyümölcsöző az esztétikai nevelés képek tárgyalása alapján. De már a tíz éves kor előtt is fontos a kép szép kivitele. A képet a gyermekek fejlettségéhez mérten kell megválogatni. Kezdetben egyes ismert cselekvéseket ábrázoló képeket adjunk egyszerű távlati viszonyokkal. A neveléssel kapcsolatban a tárgyi szempont mindinkább háttérbe nyomul s formális, művészi szempontból értékes képeket veszünk tanításainkhoz.

* * *

Meumann egyetemi előadásaira is eljártunk, ahol pedagógiai történetéből szemináriumi gyakorlatokat tartott Rousseauról. Néhány itt felvetett s megvitatott gondolatot itt közlünk:

A nevelést bizzuk a természetre. A nevelés legyen természetes. Ha tekintetbe vesszük, hogy jó és rossz egyaránt befészkelődik a gyermek lelkébe, ha tudjuk, hogy a beszélőképesség csak folytonos gyakorlással fejlődik ki (városi gyermeknek sokkal fejlettebb a beszéde, mint a falusié), ha látjuk, hogy a gyermek önönmagától a benne rejlő erőket sem tudja kifejleszteni s végül ha meggondoljuk, hogy a gyermeket folytonosan kell előkészíteni későbbi élethivatására, azt kell első sorban hirdetni, hogy a nevelés törekedjék megállapított cél felé, mely a természetességet nem zárja ki.

A cél a természetesség kerete, ha ezen keretet szűkre szabjuk, természetellenes a nevelés. Természetes akkor a nevelés, ha a növendék természetes fejlődéséhez alkalmazkodik.

Binet és Simon megállapították a gyermekek képességeit, ehhez kell alkalmazkodnunk a tömegnevelésnél.

A hat éves gyermek mozogni akar és figyelmét saját hajlama

szerint követni. Az iskola csendes ülést kíván s figyelmét állandósítani akarja, ez természetellenes. A gyermek beszélni akar, az iskola hallgatást kíván, ez természetellenes.

Természetes nevelésünk, ha alkalmazkodik:

- a) a normális testi és lelki tulajdonságokhoz;
- b) a gyermekek képességéhez (potenciális energiájához);
- c) a gyermekek felfogásához, melynek nemcsak értelmi, hanem érzelmi alapja is van. A képet először érzelmeivel fogja fel a gyermek, ne értelmével.

A gyermek ne érezze azt a korlátot, keretet, melyet a cél a természetnek szab, mert ezen korlát megérezése gátló érzelmeket támaszt, melyek önérzetében bántják.

Más alkalommal Rousseauval kapcsolatban szó volt az alkotó munkáról és a munkaiskoláról.

1. A munkaiskolában azt mondják, maga a gyermek tűzze ki a célt.

2. A tanuló maga öntevékenységgel jusson az új ismeret-hez, találja föl újból az igazságot.

3. A gyermek igazán csak akkor tevékeny, ha beszél.

4. Főleg munkát kell felvenni minden osztályban.

Óvakodjunk ezen helyes elvek túlzásától s ne feledjük, hogy:

1. Tanterv is van.

2. A gyermek ismereteiben függ a tanítótól s hogy az öntevékenységhez már kell tudás, mert igazán csak az kutat, keres, aki tud s látja tudása hézagait.

3. A gondolkodás legalább is oly tevékenység, mint a beszéd.

4. A tanulásnak is van létjogosultsága, ne találja ki a gyermek a dolgokat, de értse meg.

Akik túlzásba viszik a munkatanítást, rendszeren túlbecsülik a gyermek alkotó erejét, akik a túlzott szabadnevelésnek a hívei, szükségletnek tekintik a gyermek szeszélyeit.

Óvakodjunk az álöntevékenységtől, mely voltaképpen tétlenség. Vizsgáljuk meg a gyermekek megfigyelő-, alkotó- és gondolkodási képességének határait s e határokon belül mozogjunk tanításainkban. Ha ezen határon belül maradunk, önkényt jelentkezik növendékeink öntevékenysége s mindenkor megtaláljuk, hol kell a feladatot kitűzni, a növendék alkotó erejét munkába fogni.

(Folytatás következik.)

Quint Fözsef.

A külföldi tanítóképzés köréből.

A német tanítóképzésben érzett hiányoknak és a szükségeknek mutatkozó reformoknak hű képét adják a következők:

a) *A nyugat-poroszországi Tanítóképző-intézeti Tanárok* Königsbergben tartott két legutóbbi (VIII. és IX.) gyűlésének tárgysorozata: 1. Felvehetők-e a tanítóképzőbe javítóintézeti növendékek? *Határozat:* nem. 2. Preparandiai és tanítóképző-intézeti növendékek tanulmányi utazásainak gyakorlati keresztülvitele. *Határozat:* a tanulmányi kirándulásoknak helyet kell biztosítani a tanítóképzők és preparandiák tantervében. A tanítóképző két felső osztályának növendékei 6—10 napra terjedő tanulmányi utazást tegyenek a Németbirodalom területén. 3. Megfelel-e az internátus még ma is a tanítónevelés követelményeinek s miképpen szervezendő, hogy célszerű legyen? *Határozat:* a preparandia internátusos, a tanítóképző ellenben externátusos legyen, de csak 2—3 növendék lakják együtt. 4. Hogyan vezetik be a tanítóképző-intézetek növendékeiket az önálló szellemi munkába? *Határozat:* a tananyag önálló átgondolására való alkalomnyújtással, a leckéknek és feladatoknak a tanárok segítségével nélkül való megtanulására képesítéssel, az önállóan kezdeményezett munkára való mód és idő biztosításával.

b) A porosz tanítóképző-intézeti tanárok Berlinben tartott múlt évi képviseleti közgyűlésének tárgysorozata: 1. A tanítóképzői tanárképzésről. *Határozat:* A tanítóképzői tanárságra képesítés útja: több évi sikeres elemi népiskolai működés után a tanítók számára megnyitandó egyetemen pedagógiai, bölcsészeti s egy választott szakbeli tanfolyam záróvizsgálattal való befejezése. 2. A mikroszkop értékesítése a tanítóképzői természetrajz-vegytani oktatásban. *Határozat:* a tanítónövendékek bevezetendők a mikroszkoppal való vizsgálatokba s a mikroszkopikus preparátumok készítésébe. 3. A tanítóképzői tanárok természetben kapott lakásainak hiányairól.

c) *A szászországi tanítóképzői tanárok egyesületének* egész múlt évi tevékenységét a tanítóképzés ujjaszervezéséről folytatott beható tanácskozások tették. E tanácskozások elismerésre méltó eredménye az ez év nyarán megjelent vaskos kötet, amely a *hétosztályu tanítóképző tanterve s utasítás tervezetét* foglalja magában, amit az egyesület készített el. A tanítóképzés céljaira értékesíthető minden újabb metodikai, didaktikai s felszerelési vívmányt figyelembe vesz ez a kiváló alkotás. (Leipzig Dürrer-féle könyvkereskedés, 1911.)

E tantervi tervezet szerint a hétosztályu tanítóképző óraterve a következő:

Tantárgy	I. o.	II. o.	III. o.	IV. o.	V. o.	VI. o.	VII. o.	Összes óraszám
Hittan	3	3	3	3	3	3	3	21
Német ny.	4	4	4	4	4	3	3	26
Latin ny.	5	5	4	4	3	2	2	25
Új nyelvek	5	5	5	5	3	2	2	27
Földrajz	2	2	2	2	2	2	1	12
Történelem	2	2	2	2	2	2	2	14
Term. tud.	3	4	4	4	4	3	3	25
Mennyiségtan	4	4	4	4	4	3	3	26
Rajz	2	2	2	2	2	2	2	14
Zene	3	3	3	3	3	3	2	20 ¹⁾
Torna	2	2	2	2	2	2	2	14 ²⁾
Írás	—	—	—	—	—	—	—	— ³⁾
Gyorsírás	(1)	(1)	—	—	—	—	—	(2)
Pedagógia	—	—	—	—	5	6	6	17
Tanítási gyakorl.	—	—	—	—	—	3	3	6
Kézimunka	(2)	(2)	—	—	—	—	—	4
Összes óraszám	35 (3)	36 (3)	35	35	37	36	34	

y—l.

Elmélet.

A testnevelés egészségügyi értékéről.

(Folytatás.)

Minden testmozgás bizonyos izmok vagy izomcsoportok egy időben vagy szabályszerű egymásutánban történő összehúzódásának és elernyedésének következménye. Ezt a szabályszerű együttműködést koordinációnak nevezik. Az izmokat erre az összehúzóásra meg elernyedésre az ugynevezett „idegbefolyás“ készíti; inger ez, melyet az akarat az agyban kivált, ahonnan az az idegek

1) Ehhez 1 óra karéne az összes osztályok számára együtt tartandó.

2) Minden tanulóknak 1 óra engedendő testgyakorlásra.

3) Az I. osztály rosszirásu növendékeinek.

közvetítésével az izomrosthoz eljut. A gyermek a legzsengőbb korában még nem rendelkezik e fölött a koordináló képesség fölött, kísérletezés és gyakorlat útján kell azt megszereznie. Azért nem bír a gyermek egyszerre járni, futni, ugrálni, azért nyul eleinte a tárgyak mellé, melyeket meg akar ragadni. De ha egyszer már megszerezte azt a képességet, hogy mozgásait szabatosan és célszerű alakban végezze, akkor azok többé nem kerülnek fáradságába és ugyszólván gépiesekké válnak. Ezért könnyű a gyermeknek a természetes mozgásokkal járó testgyakorlás és ezért nehéz neki — eltekintve a nagyobb erőfeszítéstől, amelyet követel — a szertorna mesterséges gyakorlata.

A fiziologusok kimutatták, hogy erősebb szellemi vagyis agymunka folyamán ugyanazon bomlási, égési termények képződnek a szervezetben, amelyeket az izommunka idéz elő és amelyek az elfáradás tulajdonképeni okai. A szertorna mesterséges mozgásai oly izomkoordinációt igényelnek, mely szokatlan s amelyet csak hosszas előkészület és gyakorlat után lehet elsajátítani. Ezért nem végezheti azokat az ember, ha még oly erős is, azonnal, első kísérletre, de még kevésbé a gyermek, akinek izomereje még fogyatékos. A szokatlan koordináció kifejezettebb agymunkát, figyelmet követel, ez pedig előbb-utóbb fárasztóvá válik. Ez az oka, hogy a szertorna az elmei munkával amugy is elfárasztott egyénnek, főleg fejlődésben levő egyénnek, nem való, hacsak nagyon mérsékelten és akkor nem űzi azt, amikor az agyi munka okozta kimerültségét már teljesen kiheverte. Viszont nagyon is valók, mert az agyat pihentetők, vagy más irányban kellemesen izgatók és üdítők a szabadtéri játék különféle fajai, melyekben a természetes mozgások gyors egymásutánban váltakoznak a pihenés időszakaival és melyek nem mások, mint az ösztönszerű mozgások többé-kevésbé módosított, szabályozott csoportosításai.

Van a játéknak még egy másik, látszólag nem testi tulajdonsága, mely a szertorna fölé helyezi, t. i. a mulatságos, vidító volta. A vígság és öröm lélektani mozzanat ugyan, de azért van testegésztani jelentősége is. Legyen szabad itt *Lagrange F. dr.-t* idéznem, kinek alábbi szavai meggyőző hatásukkal a hosszabb fejtegetést feleslegessé teszik.¹⁾

„Figyeljétek meg, akit hirtelen öröm ért és kövessétek lépésről-lépésre azokat az elváltozásokat, melyeket az öröm a szervei-

1) Lagrange idézett művének 227, 228. old.

ben okoz. Legelőször látjuk az agyra, a gondolkodás szervére s az öntudat fészkére gyakorolt hatást; azután arca felderülését; arckifejezése ragyogóvá lesz. Ez még nem minden. Az öröm kiváltotta ideges befolyás (influx nerveux) nem szorítkozik csupán az agyra; eléri a szívet és gyorsítja verését, a vérkeringés élénkebb lesz; eljut a légző szervekhez, a mellkas nagyobb, szaporább kitérésekkel emelkedik, ami egyuttal a zajos örömnylvánulást is kíséri. Végre még a tagok izmai is kezdenek az ideges befolyás valóságos sortüzétől felvillanyozva működni s a nyert ingerekre élénk mozgásokkal válaszolnak. Az öröm tetőfokán gyakran ugrándozást, táncolást, közben futkosást tapasztalunk, különösen fiatal, könnyen hevülő egyéneknél. Önkéntelen, sőt öntudaton kívüli mozdulatok, a véráramlás gyorsulása, a légzés élénkülése, szóval az összes életerő hirtelen fokozódása untig bizonyítják, hogy a táplálkozás folyamataira oly nagyon hasznos erő az öröm hatása alatt a szervezet belsejében bőven szétömlött, az az erő, melyet anélkül, hogy igazi lényegét ismerjük „vitalis energia“ névvel jelölünk... Ez az öröm testi hatása. Hogyan is lehetne ezek után egészségtani jelentőségét el nem ismerni?”

A természetes testgyakorlás, melynél az erők összemérése vagy a társas összeműködés felette sok érdekfeszítő, mulattató, vidám mozzanattal a kedélyre felvidítólág, örömet keltően hat, ebben a tekintetben is fölötte áll a mesterséges testgyakorlás ősképe, a szertorna, de még a rendgyakorlatok és szabadgyakorlatok fölött is, mert mindezek unalmasak és inkább elriasztják a gyermeket és ifjút, semhogy vonzanák. A szabadgyakorlatok különben egészségtanilag kitűnő hatását nem lehet kétségbe vonni, de ha a gyermek és ifju csak kényszerből, kedvetlenül csinálja azokat és ezért azt a bizonyos, erőt igénylő ruganyosságot, mellyel mozgásaik végzendők, csak tetteteli „markirozza“, akkor ez a hatásuk is kétes.

Ha tehát megállapodunk benne, hogy a természetes testgyakorlás, különlegesen pedig a szabadtéri, testedző vagy sportjáték egészséges is meg mulattató, vidító is, akkor ahhoz a végkövetkeztetéshez kell jutnunk, hogy az épp úgy megfelel a gyermek és ifju testi képességeinek, mint a lelki szükségletének és ezért az iskola követelményeinek legmegfelelőbb testnevelési eszköz.

* * *

A természetes és mesterséges testgyakorlás rendszereinek megbirálásánál sohasem szabad arról megfeledkeznünk, hogy a

testi nevelés célja az egyén életrevalóságának, egészségének és a betegségekkel szemben való ellenálló képességének a fejlesztése és biztosítása. Az izomerő gyarapodása csak mellékeredmény, az nem lehet cél. Erőszerzéshez csak az izmok munkabírásának fokozása szükséges, — ezt nem lehet tagadni — a szertornával s az akrobata gyakorlatokkal a legtöbb arra termett egyén elérheti. Az atléta termettel *született* ember egészsége szívós, de nem az izomereje folytán, hanem azért, mert izomzatával párhuzamosan a többi szerve is jól fejlődött ki. A *szerezett* izomerővel bíró ember azonban ennek ellenére is könnyen válhat beteggé, mert az a párhuzamos fejlettség nincs meg nála.

Mindazok után, amit a légzés és a vérkeringésről mondtam, azt hiszem meggyőződéssel mondhatom azt is, hogy a szertorna inkább izomfejlesztő és izomerő gyarapító, mint egészségtani eszköz. De azért még sem lehet és nem szabad azt végleg mellőzni, hanem az egyén kora, fejlettsége, egészségi állapota mérlegelése mellett bizonyos korlátok között kell alkalmazni, amelyek biztosítást nyújtanak az iránt, hogy az nem lesz a fiatal egyén testi épségére és egészségére nézve káros hatással.

Ezek szerint a természetes testgyakorlatokat, közöttük első sorban a játékot illeti meg a testi nevelésben az elsőbbség; azok legyenek a testgyakorlás gerince. A mesterséges gyakorlatok, hangsúlyozottan a szertorna, csak kiegészítő eszközök lehetnek a test és lélek harmonikus fejlesztésénél, amelyet a testi neveléssel el akarunk érni.

A modern testi nevelés egészségtani, aesthetikai, lélektani, neveléstani jelentőségéről, a természetes testgyakorlás előnyei még jobb kidomborítására oly sokat mondhat el az ember, hogy könyvet kellene róla írnia, ha mindenre ki akarna terjeszkedni. Azt hiszem, hogy azon szűk kereten belül, melyben e helyen mozoghatok, sikerült azokat a leglényegesebb mozzanatokat, melyek a régi és a modern észszerű testgyakorlás összehasonlításánál azonnal szembe tűnnek, elfogultság nélkül kellően megvilágítanom. Minthogy azonban lehetnek, akikre az elmondottak nincsenek meggyőző hatással, még egy bizonyítékot veszek igénybe, melynek abszolút értékét senki sem vonhatja kétségbe, mert számítás az alapja.

Mindenki tudja, hogy azt a munkát, mely szükséges, hogy egy kilogrammot a nehézség ellenére egy méternyi magasságra emeljünk, *munkaegységnek* méterkilogrammnak nevezik; ennél fogva az a munka, mely szükséges, hogy 2 kilogrammot 1 méterre vagy

1 kilogrammot 2 méterre felemeljünk, két munkaegységet képvisel. Eszerint csak szorozni kell a kilogrammok számát a méterekben kifejezett függélyes magassággal, amelyre emeltük s a szorozmány képviseli a nehézség ellenében végrehajtott munkát.

Ha már most valaki egy 25 kilós súlyzót karja kifeszítésével a váll magasságától 60 centiméternyire felemel: $25 \times 0.60 = 15$ méterkilogramm (mkg.) munkát végzett.

A nyujtón való felhuzóskodásnál testsúlyunkat körülbelül a testhossza harmadával hozzuk feljebb, ez 1.80 m. magas felnőtt egyénnél 60 cm. volna. Tegyük fel, hogy az illető egyén teste súlya 75 kg. akkor az egy huzóskodással: $75 \times 0.60 = 45$ mkg. munkát végzett.

Tegyük fel, hogy valaki nekiiramodás nélkül, tehát helyből 140 centiméter magasat ugrik és a teste súlya 75 kilogramm, akkor az az illető $75 \times 1.40 = 105$ mkg. munkát végzett.

Az ugrás pillanat műve, eszerint azt a súlyzógyakorlatot egy pillanat alatt 7-szer, a nyujtón való felhuzóskodást ugyanez idő alatt $2\frac{1}{3}$ -szor kellene az illetőnek megcsinálnia, hogy ugyanazt a munkát végezze, melyet egy ugrással végzett az a harmadik egyén. Ez képtelenség.

Marey francia fiziologus kiszámította, hogy 75 kg. testsúlyú futó ember percenkénti 300, másfél méter hosszú futólépéssel és lépésenkénti 24.1 mkg. munkával: $300 \times 24.1 = 7230$ mkg. munkát végez. Azt a súlyzógyakorlatot tehát 482-szer, a nyujtógyakorlatot pedig 160-szor kellene egy percben megcsinálni, hogy a végzett munka annak a gyorsfutónak a munkájával egyenlő legyen. Ez az előbbinél még nagyobb képtelenség.

Még egy példát: *Zuntz* számítása szerint a sikon való menetelésnél, óránkénti 6 km. mellett 1 kg. testsúlyra 1 m. utnál 86.27 mkg. mechanikus munka jut. Tehát 75 kg. súlyú egyén, kinek ruházata, felszerelése 5 kg.-t nyom: $(75 + 5) = 80 \times 86.27 = 6901.60$ mkg. munkát végez 1 km.-nyi, tehát 41409.60 mkg. munkát 6 km.-nyi menetelésnél vagyis egy óra alatt. Ez meglehetősen mérsékelt, éppen nem fárasztó gyakorlat, melynek hatszorosát is lehet egy napon kényelmesen megtenni, vagyis 36 km. utat 6 óra alatt, ami $6 \times 41409.60 = 248457.60$ mkg. munkát jelent.¹⁾

Ilyen nagy munkát lehetetlen erő- vagy szertornagy gyakorlatokkal végezni. Az a sokkal kisebb munkaértékű erő- és szertorna-

¹⁾ A példák Schmidt fent jelzett művéből valók.

gyakorlat azonfelül aránytalanul nagyobb erőfogyasztással jár és ezért fárasztóbb, mint a vele szembe állított három természetes gyakorlat, mely között gyorsaságinak és hosszantartónak, tehát mind a két fajtájának a munkaértékéről győződhettünk meg. Az erő- és legtöbb szertornagy gyakorlat oly nagy, néha a végső határig erő erőfeszítést igényel, hogy emiatt lehetetlen vele azt a munkateredményt elérni, amit egy percnyi gyorsfutással. Miután a testgyakorlat egészségtani értéke egyenes arányban van annak munkaértékével, a fenti számítások alapján is a természetes testgyakorlásnak kell az elsőbbséget megadnunk.

A természetes testgyakorlásnak az emésztőszervek működésére és következőképpen a test táplálkozására, szövetképzésére való felette üdvös hatását szükségtelen itt külön bizonyítgatnom. Aki valaha egy-két órát szabadban mozgásos játékkal töltött el, vagy néhány kilométernyi rendszeres sétát szokott tenni, tapasztalat folytán tudja, mennyire fokozza ez az egészséges testmozgás az étvágyat és az ételfogyasztó képességet.

A természetes testgyakorlás esztetikus hatását is csak futólagosan említem. Az emberi test szépségének törvényeit az ókor klasszikus népei az olympiai győztesek testidomairól vonták le és ezeknek a törvényeknek az igazát azóta senkisé sem döntötte meg. Azok az olympiai stadionon versenyző ifjak pedig sem a korlátot sem a nyújtót nem ismerték. A legtöbb mesterségszerű foglalkozás nyomot hagy a testen. A sorozásnál előre megmondhatjuk, hogy az a térdurló: péklegény, az a herkulesi vállu, de dombor hátú, széles mellkasú, de izmos karú, de ösztövé és többnyire viszeres tágulatokat mutató alsó végtaggal bíró alak: kovácslegény. A szertorna is nyomot hagy azon a fiatal egyénen, aki a korlátot, nyújtót, a gyűrűkön stb. a testsúly felhuzásával vagy feltolásával járó gyakorlatokat azokban az életéveiben kénytelen rendszeresen üzni, amelyekben a csontjai még nem szilárdultak meg, tehát elferdülhetnek, az izületi szalagai még nem erősödtek meg, az izületei tehát eltorzulhatnak, az izmai még petyhüdtek és erőkifejtésre még képtelenek. A futás, ugrás s a vele járó gyakorlatok a testet nem ferdítik el, azok sem magas hátat sem előre dülő vállakat stb. nem okoznak.

Teljesen kiküszöbölném azonban az erő- és német szertornagy gyakorlatokat a nő testi neveléséből. A nő hivatása más, mint a férfié, ezt az az anatómiai különbség is bizonyítja, mely már a test külsejében is nyilvánul. A nő nem nehéz testi munkára lett

teremtve, azért nem is való neki az a munka vagy mondjuk foglalkozás, mely nagyobb izomerő kifejtését követeli. De a nő lelki világa is más, mint a férfié. Míg a kis leánykát még ugyanaz a játék érdekli, amely a kis fiut, addig a serdülés korához közeledő lányka már nem leli kedvét azokban az egyre hevesebb mozgásokkal járó szórakozásokban, melyekért a vele egykoru fiu jobban és jobban lelkesül. Ha tehát az erőgyakorlatok s a német szertorna idővel a csontrendszer megszilárdulása és az izomzat kifejlődése korában már inkább való is a serdülő ifjunak, mégsem való az a serdülő leánynak, de még a felserdültnek sem. A nő testi nevelésében tehát a szabad, friss levegőn üzött, kevésbé heves mozgásokkal járó játékokra és az ehhez nem alkalmas évszakokban a svédturnára és a táncrea kell és szabad csak szorítkoznunk. A svéd rendszernek szintén vannak szerepei, de ezek, valamint a mozgásai egészen mások, utóbbiak szelidebbek, mint a német szertornáéi és a test összes izmai fejlesztését célozzák. A svéd gyakorlatok főleg a medence s a hasi szervek fejlesztésére is igen alkalmasak és miután a nő hivatásában az anyaság a legnemesebb feladat, melyet a gondviselés rá rótt: a svéd torna a nő szervezetét éppen ezen feladat teljesítésére teszi alkalmasabbá és azonfelül kedvezően hat a test egyes részei szabályos, részarányos kifejlődésére is. Így vagyunk a tánccal is, mellyel azonban nem szabad a báljaink egészség- és esztetika-ellenes, verejtékgyártó, páros kavarodásait azonosítani.

* * *

A tárgyilagosság kedvéért még egy, lényegesnek látszó különbséget akarok megemlíteni, mely az iskolai testnevelés természetes és mesterséges rendszere között fennforogni látszik és melyet az utóbbinak hívei súlyos érvül szoktak a szabadtéri játék és a sportgyakorlatok ellenében hangoztatni. Azt mondják ugyanis, hogy ezeket az iskolai ifjuság legfeljebb három hónapon át, akkor is csak esőmentes napokon üzheti, azontúl természetesen a tornacsarnokra és a szertornára szorul.

A dolog azonban nincs így. Angliára nem hivatkozom, mert azon a tenger párájától körülvevett s a meleg golfáram közelében fekvő szigeten nem ismerik a nálunk szokásos, jéggel-hóval járó zord teleket, ott könnyű télen is footballozni. Hivatkozom azonban Északamerikára, Németországra és Skandináviára. Ott nem félnek a hidegtől s a hótól, ott télen is üznek testedző sportot; ott a szülő már nem él abban a tévhitben, hogy a szabadban mozgó

gyermekének a tél hidege megárt. Németországban ezen a télen, január hóban Brotterode városkában megtartották az első állami télisporttanfolyamot, melyen 83 nép- és középiskolai tanár, tanító és tanítónő vett részt. Ott az iskolai ifjuság sok helyen az addig már bevett korcsolyázáson felül a szánkó és szkisportot is üzi; a szkin vagy hókorcsolyán labdázik; menetgyakorlatokat végez a havon; harcászati játékkal tölti el a játékdélután, mely kém-szemlékből, kijelölt helyek óvatos, lehetőleg védett állásokban való megközelítéséből áll s a fiuknak igen nagy mulatságokra szolgál, amelyért lelkesülnek. A kisérő tanítók vagy tanárok ennek az egészséges, a lélekre is üdítőleg ható téli sportolásnak üdvös voltától áthatva, buzdítólag hatnak az ifjuságra, ez pedig lelkesedéssel meséli el otthon a szabadban töltött délután érdekes mozzanatait. A szülők aggodalma mindjobban tért enged ott annak a meggyőződésnek, mely aztán mind tágabb körökben hódít, hogy a szabadban üzött téli testgyakorlás gyermekét edzi, egészséges, életrevaló, egész emberré teszi majd. Az, a dologért szintén lelkesedő tanító pedig örködik a gondjaira bizott ifjuság egészsége fölött. A szülőnek ez teljes biztosítékot nyujt arra nézve, hogy gyermeke veszély nélkül vehet részt a téli mulatságban. Csakhogy ott már a képzőben nevelik bele a leendő tanítóba ezt a lelkesedést, melyben később, künn az életben hasongondolkozásu és érzelmü kartársával, az ifjuság és a haza javára vetekedik.

Különben, a szabadban való mozgás télen még sokkal szükségesebb, mint nyáron, mert az ember az év ennek a szakában amugy is tovább és tartósabban van a zárt helyiségben való tartózkodásra utalva. A télen sokkal élénkebb oxydáló, illetőleg égési folyamatok élénkebb izommunkát igényelnek, Bomlási termények s az anyagcsere közben fejlődő mérges anyagok gyorsabban képződnek és gyorsabban távolítandók el a szervezetből. A rendszeresen gyakorolt izomzat tömegben és erőben gyarapodik; a tüdő és a szív működése élénkebb lesz és ezzel az élénküléssel együtt jár ezeknek a szerveknek az erősödése is. Mindezt nagyon jól tudják Németországban és mivel ott eddig csak kedvező tapasztalatokra támaszkodhatnak, most már maga a közoktatási kormány karolja fel ott a téli sportnak az iskolai élet keretén belül való meghonosítása ügyét.

Mint orvos bátran mondhatom: egy-két délutáni, mulatságos harcjátékkal vagy hólabdázással, szánkózással eltöltött óra a város hólepte határában százszorta nagyobb hasznára van a gyermeknek és ifjunak, mint heti 2, akár 6 órai tornázás a tornateremben.

Felolvasásom annak az eszmecserének a folyománya, mely a T. I. T. O. E. ez idei március 4-én tartott rendes választmányi ülésén a testnevelés körül folyt s mely *Fuchsné* Eitner Ludmilla tagtársunk „A testnevelés a tanítóképző-intézetekben“ című, igen tartalmas, szép felolvasásából indult ki. Nekem tehát a tanítóképző-intézetekben alkalmazandó testnevelési rendszerről is el kell mondanom a véleményemet.

Önök, tisztelt tagtársaim, annak az egész művelt világon elterjedt nagy testületnek a tagjai, melynek valamennyi hivatás közül a legnemesebb és legfontosabb jutott, t. i. hogy a felcseperedő gyermekemberből erkölcsi és értelmi tekintetben igazi embert, a társadalomnak hasznos tagot, a hazának hű fiut neveljen. Az önök munkája nehéz munka, de ha sikerét látják, az afölött való tiszta öröm elfelejteti önökkel, hogy az a nehéz munka *terhes* is lehet. Önöket általában a „*tanerő*“ szóval emlegetik. Aki ezt a szót először használta és azok, akik azt azóta szerte alkalmazzák, talán nem is elmélkedett fölötte, talán nem is gondolják, hogy annak, akinek tanítania és nevelnie kell, nemcsak szellemileg, hanem testileg is rátermettnek kell lennie, hogy annak erős, edzett szervezettel kell bírnia, annak *igazi „erőnek“ kell lennie.*

A sors kevés tanférfiu számára tartja fenn az udvari tanácsosság méltóságos fényétől körülözlönlött egyetemi katedrát; aránylag kevesen vannak, akik küzdelmes pályafutásuk idején oly anyagi körülmények közé jutnak, melyek a családfentartás s a saját édes gyermek felnevelése sulyos gondjai alól némileg felszabadítják őket; a legnagyobb részének, azzal a tudattal kell magát erre a terhes pályára szánnia, hogy minden nyomorgás ellenére, híven és buzgón teljesített tanítóskodása végén, miniszteri elismeréssel vagy egy kis érdemkereszttel és jubiláris lakomával méltatják majd buzgó hazafias munkáját.

Az a zöm, melynek kötelességteljesítés közben csekély elismerés mellett végig nyomorgott élet jut osztályrészüll, a tanítóképzőből kerül ki. Sajnos ezt az iskolánkat is belésodorta abba az örvénybe, melyből oly nehéz a kiszabadulás. Az anyagghalmaz, amelyet ma az ifjak agyába bele kell sajtolni, akkora, hogy a fejlődőben levő agysejtek ezt a túltömést veszedelmes következmények nélkül el nem bírják. Ez a vészes agytúltömés az ifju egész idejét veszi igénybe, úgy hogy az iskola, melyre nemcsak az oktatás, de a nevelés munkája is háramlik, már nem rendelkezhet azzal az idővel, melyet a tökéletes nevelésnek kellene szánnia. Pedig annak

a fiatal egyénnek. főképen annak a fiatal tanítónak, kinek az életben jókora adag testisanyaruság és lelki izgalom kijut, bizony edzett szervezetűnek kell lennie, hogy azt a nagy terhet elbirhassa, melyet az élet reá mér.

Hiszen maga a tanítás mechanikus része egészséges, erős tüdőt és szívet igényel, mert az a naponta 5 órai beszédnek nevezett tüdőfújtatás a tüdőt s vele együtt a szívet is nagy munkával terheli meg. Az a légkör, melyben a tanítás folyik, a különféle betegségekkel szemben szilárd ellenállóképességgel bíró tüdőt követel. A gyermek óráközben künn ugrál az iskola udvarán és — legalább faluhelyen — versenyt futva kerül haza az iskolából; a tanítónak nem engedi meg tekintélye ezt az alapos „tüdőszellőzést“, melynek annál tökéletesebbnek kell lennie, mennél tökéletlenebb az iskola-helyiségé. Ha nincs a tanítónak edzett tüdeje, akkor a benne lerakódó por s azok a mérges ptomainok és alattomos bacillusok, melyeket magába sziv, lassu, de biztos sorvadásba ejthetik.

A tanítóképzőnek tehát olyan testi nevelésben kell növendékeit részesítenie, mely leginkább felel meg az egészségtan követelményeinek, vagyis, mely a növendékeknek egészséges, erős és szívós ellenállóképességgel bíró tüdőt és szívet biztosít, őket a hivatásukkal járó küzdelemhez edzi. Ezt a célt csak úgy érheti el, ha a testi nevelésben a természetes testgyakorlatoknak juttatja az elsőbbséget.

Van azonban a tanítóképzői testnevelésnek még más, messzebb terjedő, nagy jelentősége. A tanítóképző nem csak *néptanítót*, de egyuttal *népnévelőt* is kell, hogy adjon a hazának. A népnevelés terén pedig, Németország tanubizonyossága szerint, meg nem vetendő eszköznek bizonyult a testi nevelés, melyet ott a szabadtéri játék alakjában majdnem mindenütt, a nép minden rétegében meghonosítanak. A szabad levegőn való rendszeres mozgásos játéknak az iskolát végzett ifjúságra való kiterjesztése, nagyon hálás szociális, mondjuk népjóléti intézmény, mely a tapasztalat bizonyossága szerint Németországban már is szűkebb határt szab a gümőkór terjeszkedésének s az alkoholizmust mérsékelve a vele járó bűncselekvények és vagyronromlások számát jelentékenyen csökkenti. A németek ezt a szép eredményt derék tanítóiknak köszönik, akik a testedző szabadtéri játék népnemesítő hatásának tudatától áthatva, hazafias buzgósággal és lelkesedéssel ezen a téren is teljesítik szent kötelességüket.

Ennek a szent kötelességnek teljesítésére hazánknak is nagy szüksége van, mert itt — sajnos — még igen nagy, műveletlen tere

akad. Ezért kellene tanítóinkat ennek a kötelességnek a teljesítéséhez szükséges ezen eszközzel is már kiképzésükkor megismertetni. Eddig nálunk csak *iskolai* játékról esett szó, az újabb tanítónemzedékeket a *népjátékkal* és jelentőségével is meg kellene ismertetni. Ez volna a tanítóképző-intézeti testnevelés másik jelentősége, célja.

Az új tanterv és utasítása erről nem szól, pedig figyelemmel lehetett volna rá. Ez azonban nem gátolhatja tanító-intézeteink magas színvonalán álló, hazafiás tanárait benne, hogy ezt a jelentőséget és célt kellően ne méltányolják, hogy ezt a jelentőséget tanítványaikkal is meg ne értesék s a szabadtéri játékot velük meg ne szerettessék és belőlük buzgó apostolokat ne neveljenek neki, vagyis, hogy az ifjusági játéknak *népjátékká* való kifejlesztésén, már intézeteik falain belül, hazánk javára ne munkálkodjanak.

Dr. Karaffiáth Márius.

Különfélék.

A tanító-, tanítónő- és óvónőképzők 1912-iki költségvetése.

A jövő évi költségvetés szerint a magyar állam kiadásai az 1912-ik évben 1800 millió koronát fognak kitenni. E horribilis összegből a kultusztárca költségeire 117 millió korona jut, mely tehát a folyó évi 100 milliós kiadással szemben 17 millió emelkedést tüntet föl. Ha még figyelembe vesszük, hogy a kultusztárca bevétele az 1912-ik évben 4 millióval mutat kevesebbet az előző évinél, akkor az állam a jövő évben kerek 21 millióval fog többet áldozni kulturális célokra, mint 1911-ben.

A 117 millióban 3,435.182 koronával szerepelnek a tanító-, tanítónő- és óvónőképző-intézetek rendes kiadásai és 1,100.647 koronával a rendkívüli kiadások.

I. A rendes kiadás.

E szerint az 1911. évi 3,165.340 koronánál 269.842 koronával több, a rendkívüli kiadások ellenben az 1,160.205 koronánál 59.558 k-val kevesebb lesz. A rendes kiadásoknál mutatkozó többletből 154.494 K az állami intézetek személyi járandóságaira,

12.666 K dologi kiadásokra és 102.682 K a felekezeti tanító- és tanítónőképző-intézeti tanárok illetményeinek a kiegészítésére fog fordíttatni.

1. *Status rendezés.* Az 1912-ik évi költségvetésben a tanárok status rendezése úgy, amiként azt a miniszter úr ígérte s az adott viszonyok között elérhetőnek tartotta, valóban meg is történik. Nevezetesen az 1909-ik rendes tanári és igazgatói egyesített létszám egyharmada lesz a IX. fizetési osztályban, egyharmada a VIII.-ban s az első egyharmada a VII. és VI. fizetési osztályban, természetesen úgy, hogy a VI. fizetési osztályba csak az igazgatók egyharmada vitetik. A rendezésnek ez a befejezése, az 1911-iki költségvetéshez képest 43.340 K többletet igényel, mellyel az állami elemi iskolai tanító-, tanítónő- és óvónőképző-intézetek összes alkalmazottainak (ide számítva a nevelőket, szolgálkat, kertészeket s szegődményeseket is), a fizetési pótléka és lakpénze 1,246.412 koronát fog kitenni az 1912-ik évben. És pedig:

A VI. fizetési osztályban 6 új igazgatói állás szerveztetik, melynek fizetési és működési pótlék többlete 4730 K-t tesz ki. A tanárok részére a VII. fizetési osztályban 23 új állás lesz, melynek fizetési és lakbér többlete 25.160 K. 13 IX. fizetési osztályú állás a VIII. fizetési osztályba szerveztetik át; ennek többlete 13.450 K lesz.

Ezek után az állami elemi iskolai tanító-, tanítónő- és óvónőképző-intézetek tanszemélyzetének elosztása az egyes fizetési osztályok között a következő lesz: Egy szakfelügyelő a VI. fizetési osztályban 6400 K fizetéssel, 600 K működési pótlékkal és 2000 K lakáspénzzel. Egy énekszakfelügyelő a VII. fizetési osztályban 4800 K fizetéssel és 1600 K lakáspénzzel.

Az igazgatói és rendes tanári létszám 221. Ezek közül egy VII-ik és egy VIII. fizetési osztályú állás fizetése a központi igazgatás költségei között szerepelnek s a fent kimutatott összegekbe nincsenek is beleszámítva. A 219 igazgató és rendes tanár közül 9 igazgató lesz a VI. fizetési osztályban, 19 igazgató s igazgatónő és 41 tanár a VII. fizetési osztályban, 69 tanár a VIII-ikban és 81 a IX. fizetési osztályban.

A rendes tanárokon kívül az állami tanító- és tanítónőképzőknél működik még: 25 X. fizetési osztályú segédtanár és segéd-tanítónő; 7 XI. fizetési osztályú tanító és segéd-tanítónő; 2 XI. fizetési osztályú óvónő; 2 1200 korona fizetésű és 3 800 korona fizetésű tornatanító.

Van továbbá 55 800 koronás fizetésű rendesen kinevezett nevelő és nevelőnő; egy 2000 korona fizetésű műfaragó; egy 1600 K-val fizetett előmunkás; 24 kinevezett kertész és 25 kinevezett iskolaszolga.

Mellék óraadók, hitoktatók, nyelvtanítók, intézeti orvosok, intézeti gazdaaszonyok díjaira, valamint kézügyességi és gazdasági oktatás költségeire 221.300 korona, a cselédek és szegődményesek béreire s ruha illetményekre 56.400 korona, jutalmakra és segélyekre 1000 korona van fölvéve.

A status rendezés, amint látjuk, nem fedi teljesen a tanárok kívánságait. Igy az igazgatók nincsenek külön választva a tanároktól, tehát nem a rendes tanári létszám harmadoltatott meg a VII. (41), VIII. (69) és IX. (81) fizetési osztályok között; de nem is a jelenlegi létszám lesz megharmadolva, hanem az 1909-iki létszám, ami újabb aránytalanságot von maga után, végül még mindig nem szüntettetett meg a segédtanári intézmény. Ezen fogyatkozások megszüntetését ezután is kérelmezni fogjuk s hisszük, hogy ezek meghallgatásra fognak találni alkalmas időben, ha a miniszter úr, az államtitkárok és ügyosztályunk vezetője olyan mértékben támogatna bennünket, mint amilyen módon azt eddig is tették. Ebben a dologban legteljesebb bizalommal vagyunk sorsunk jelenlegi intézői iránt.

Bizalmunkban megerősít gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak október 30-án, a pénzügyi bizottság plénuma előtt tett nagyfontosságú egyik kijelentése. Ez a kijelentés arra vonatkozik, hogy az állami középiskolák igazgatóinak az a kérelme, hogy a VI. fizetési osztályba kinevezett igazgatók törzsfizetésen kívül megszervezett évötödös pótlékaikat is tartsák meg, mérlegelésre talált. Természetesen amilyen módon bánnak el a középiskolai igazgatókkal, ugyanugy minősítik a velük egyenlőrangú tanítóképző igazgatókat is. A mérlegelés ugyan bizonyos megszorítást is tartalmaz, nevezetesen azt, hogy a törzsfizetés és ötödéves pótlék összege a 8000 K-t meg nem haladhatja s amennyiben ez mutatkoznék, a pótlékok a megfelelő mértékben leszállítatnak, illetőleg a törzsfizetésbe betudatnak. Ezt az elvi kijelentést a legnagyobb köszönettel kell vennünk, mert ez a legteljesebb jóindulatot mutatja a tanárság anyagi ügye iránt. Most még csak az szükséges, hogy a miniszter úr elvi kijelentéséhez a pénzügyminiszterium is hozzá járuljon. Ekkor egy *öt quinquenniummal rendelkező* VI. fizetési osztályu igazgatónak járandósága a szabad-

lakáson vagy lakáspénzen felül volna: törzsfizetésben 6400 K, quinquenniumokban 1000 K, összesen 7400 K. Öt év letelte után: törzsfizetés 7200 K, quinquenniuma 1000 korona helyett 800 K, összesen 8000 K. Újabb öt év után (ha erre idő egyáltalán maradna) törzsfizetése 8000 K, quinquenniuma: semmi. Ha ezekkel a számadatokkal szembeállítjuk a mostani helyzetet, amely az igazgatókat a quinquenniumoktól megfosztja és nekik a VI. fizetési osztály harmadik fokán 7400 K helyett csak 6400 K-t, a második fokon 8000 K helyett csak 7200 K-t juttat és a 8000 K-t csak a VI-ik fizetési osztály első fokán érnék el: kétségtelen a fizetésbeli előnyösebb és kedvezőbb helyzet, mely végső eredményben abban nyilvánul, hogy öt quinquenniumos igazgatók *mind az öt korpót-lék megtartása mellett juthatnak be a VI-ik fizetési osztályba* és ebben öt évi várásai idő után a középső fok mellőzésével, — melynek összegét különben is már 200 korona többlettel öt éven át élvezhették — mindjárt a 8000 koronának megfelelő első fokozatba tétetnek.

2. *A gyakorló iskolai két óra.* Az óraadók, hitoktatók stb. dijaira fölve 221.300 korona, 40000 koronával több a folyó évi hasonló tételnél. E 40.000 koronás többletet a költségvetés így indokolja: „Az óradijak tételét az 1912. évi államköltségvetésben 40.000 K-val kellett emelnem azon oknál fogva, mert a tanítóképző-intézeti tanárok ideiglenesen eddig is kivétel nélkül heti 20 órában voltak elfoglalva, ami a jelenlegi személyzeti létszám mellett le nem szállítható. *Mint hogy pedig a tanárok heti óraszámának 18-ról 20-ra való terbe vett felemelése elejtetett, ennélfogva a két órasi óratöbbletnek külön díjazásáról kellett a főt jelzett összegnek beállítása által gondoskodnom.* A költségvetésnek ezen indokolása szerint tehát a tanítóképző tanári elfoglaltságban helyre fogják állítani az öt év előtti helyes álláspontot, azaz a többi középfokú iskolák tanári elfoglaltságával egyenlő kötelező 18 órát beleszámítva a gyakorlóiskolai tanításokon való 2 órát is. Így ha valakinek a gyakorlati tanítások két órájával 18-nál több órája lesz, ezeket is, mint bármely más óratöbbletet, külön fognak díjazni. Ezzel az intézkedéssel a tanítóképző tanároknak egy állandóan napirenden volt sérelmi ügye orvosoltatik közmegelegedésre. És ez így is van helyesen, mert a gyakorlati tanítási 2 óra a tanítóképző tanárra sokkal nagyobb sullyal nehezedik, mint másféle órája. Hiszen a rendes órákon kívül kell átnéznie a tervezeteket, előkészíteni pl. a kísérleti tárgyak tanárainak a kísérleteket, mely utóbbi nem egyszer

órákat vesz igénybe, míg a növendéket a tanításra lehet bocsájtani. Ámde a visszaállított rendes állapotok mellett örömmel végzik ezeket a lelkiismeretes tanár.

3. Az államsegélyt élvező felekezeti tanárok status rendezését is befejezik az 1912-ik évben és pedig az állami tanárok status rendezésével párhuzamosan s ugyanazon elvek alapján. Erre a célra a költségvetésben a múlt évi 277.318 korona helyett 380.000 korona, (azaz 102.682 K-val több) van fölvéve. Ezekre vonatkozólag azonban részletesebb fölvilágosítást a költségvetés nem nyújt, tehát nem is tudjuk, hogy hány igazgató lesz a VI-ba, hány igazgató és tanár a VII-be, hány a VIII-ba s hány a IX-be. Az államsegélyt élvező felekezeti tanárok egyesített statusa most körülbelül annyi személyből áll, mint az állami tanítóképző tanárok statusa s így a rendezés alkalmával körülbelül olyan mérvű előléptetések lesznek ott is, mint az állami tanároknál.

4. Ezen a helyen kell kiemelnem a rendes kiadások indoklásának még egy pontját, amelynek rendkívülisége épen abban van, hogy a kormány a költségvetésben, a számok és tételek tömkelege között nyújt elismerést egy fáradhatlan munkás tudományos értékű tevékenységének. Szól pedig ez a rész a következőképen:

„Egyik tanítóképző-intézeti c. igazgató részére, ki hazánkban az első iskolai pszichofizikai laboratóriumnak a vezetője és ki ezen a téren elismerésre méltó érdemeket szerzett magának nemcsak a hazai tudományosság terén, hanem ezen buvárlatoknak eredményei és ezeknek irodalmi feldolgozása és közzététele által a magyar tudományosságnak a külföldön is becsületet és elismerést szerzett, fáradozásának nem jutalmazására, hanem csak némi elismerésül, évi 600 K működési pótlékot állítottam be az államköltségvetésbe.“

Azt hiszem, tanítóképző tanárok tudjuk mindannyian, kiről van itt szó. Nagy László kollegánkról, a budapesti VI. kerületi áll tanítónőképző-intézet rendes érdemes tanáráról, gardánknak egyik legrégebb s legdiszesebb tagja ő, kit nemcsak mi tanítóképző tanárok, hanem az ország minden pedagógiával foglalkozó egyéne, valamint a külföldi tudós pedagógusok egyaránt ismernek. Az ő fáradhatatlan munkássága egy új tudomány ágat teremtett meg hazánkban s e téren, mint a folyó évi brüsszeli gyermektanulmányozási kongresszuson is nyilvánvaló lett, szaktekintély az egész kontinensen. Az összeg nem nagy, amely az elismerést dokumentálja; de ez nem is fontos. Fontos az, hogy a becsületes és fáradhatatlan munkást észreveszik, figyelemmel kísérik s munkájának

az értékét elismerik és honorálják. Mi tanítóképző tanárok büszkék vagyunk, hogy ez az elismerés most tanítóképző tanárnak jutott osztályrészül.

5. *A dologi kiadásoknál* házbérekre 57.070 K, fűtésre, világításra 190.000 K; hivatalos irodai s házisükségletekre 203.600 K; elméleti és gyakorlati oktatás szükségletére 42.200 K; tanítóképző-intézeti tankönyvek kiadásainak támogatására 10.000 K; élelmezésre 830.500 K; növendékek ösztöndíjaira s segélyekre 48.000 K; utazási és átköltözködési költségekre 5500 K; tanító- és tanítónőképző-intézeti tanárok továbbképzésére, tanfolyamokra, külföldi tanulmányutakra 11.000 K; növendékek tanulmányutjaira 4000 K; szakfelügyelők utiköltségeire 4000 K; igazgató tanács napi díjaira 2000 K; képesítő vizsgálatoknál működő bizottsági tagok díjazására s utiköltségeire 5700 K; különféle kiadásokra 31.000 K; tanítók szünidei tanfolyamára 25.000 K; kiseddévőkészítő-intézetek közös költségére, valamint az országban felállított intézetek segélyezésére 32.500 K; azaz összes dologi kiadásokra 1,502.070 K van előirányozva. Ez a múlt évi 1,489.404 K-nál 12.666 K-val több.

Az Országos Tanszer Muzeum költségei szintén a tanítóképzők tételénél szerepelnek és pedig 24.000 K változatlan összeggel.

II. Rendkívüli kiadások.

1. *Átmeneti kiadások.*

Az 1911. évre előirányoztatott..... 54.244 K,
az 1912. évre előirányoztatik 154.500 „

tehát.. 100.256 K-val több.

Ezen többköltség olyképen áll elő, hogy az állami tanító- és tanítónőképző-intézetek tanszerbeli felszerelésére az 1911. évben az államköltségvetésben szereplő 19.000 K-t 25.000 K-ra, az orgonák, zongorák és harmóniumoknak ujjakkal való kicserélésére felvett összeget pedig 16.000 K-ra emelték fel, még pedig azon oknál fogva, hogy a tanítóképzők évről-évre oly csekély összeggel segélyeztetnek, hogy ezen elenyészően csekély összegből nemcsak hogy az 5—6-féle szer-táraikat újabb tanszerekkel és taneszközökkel ellátni képtelenek, hanem még a régiek javítására és jókarbantartására is alig elegendő az a nem is egészen 100 K-nyi összeg, amely e célra rendelkezésükre bocsáttatik. Már pedig az óriási anyagi áldozatokkal fenntar-

tott tanító- és tanítónőképző-intézetek csak akkor tudnak hivatásuknak kellően megfelelni, ha a cél eléréséhez szükséges megfelelő eszközöket is rendelkezésükre bocsátják.

Ugyanezen indoknál fogva a felekezeti tanító- és tanítónőképző-intézetek felszerelési, berendezési és esetleg kisebb építési segélyeire az 1911. évi költségvetésben előirányzott 10.000 K összeget 50.000 K-val 60.000 K-ra emelik.

A pedagógiai tantárgyak tanításánál szükséges pszichofizikai laboratóriumokat fokozatosan valamennyi állami tanító- és tanítónőképző-intézetben életbeléptetik, ennél fogva az ezen célra az 1911. évi költségvetésbe beállított összeget 2.000 K-val 4.000 K-ra emelték.

Az I. kerületben levő tanítóképző-intézet új épületének berendezésére és felszerelésére 40.000 K, az iglói állami tanítóképző-intézet épületén szükséges javítások költségeire pedig 5.500 K van előirányozva.

2. Beruházások.

1911. évre megszavaztatott.....	1,105.961 K,
1912. évre előirányoztatik.....	946.147 „
	tehát.. 159.814 K-val kevesebb.

A lévai állami tanítóképző-intézet új épületénél szükséges több-költség fedezésére 30.000 K, a székelykereszturi állami tanítóképző-intézet és internátus építkezési költségeinél mutatkozó többköltségre 80.000 K, ugyszintén a znióváraljai állami tanítóképző-intézet számára Stubnyafürdön létesített új épületnél jelentkező többszükséglet fedezésére 60.000 K irányoztatott elő.

Az állami tanítóképzők legsürgősebb építkezéseire a következők szerepelnek a költségvetésben:

A *győri* állami tanítónőképző-intézet internátusi épületének felépítésére és berendezésére előirányzott 275.147 K-t kitevő összegnek második és utolsó részletére 125.147 K; a *kolozsvári* állami tanítóképző-intézet építkezési, berendezési és felszerelési költségeire előirányzott 630.000 K második részleteként 200.000 K; a *csurgói* állami tanítóképző-intézet új épületének létesítésére szükséges 550.000 K első részleteként 270.000 K.

A *dévai* állami tanítóképző-intézet kiépítésére 300.000 K szükségeltetvén, ennek első részleteként 150.000 K lett az államköltségvetésbe felvéve.

III. Bevételek.

A tanítóképző-intézetek tételénél az államnak 419.660 korona bevétele van előirányozva. Még pedig az internátusok jövedelme 398.000 K, kertészet és gazdaszat jövedelme 10.000 K, vegyes bevételek 7000 K, a losonci ref. prot. egyház járuléka az ottani intézet költségeihez 2860 K, Hódmezővásárhely járuléka mintaóvó fizetéséhez 1600 K s a földmivelésügyi miniszterium járuléka a tanítóképző-intézeti növendékek ösztöndíjaihoz 200 K.

D. M.

Irodalom.

Könyvismertetések.

Rousseau Emilje. A világirodalom gondolatokban leggazdagabb könyveinek egyike, Rousseau híres filozófiai és pedagógiai regénye, az *Emil* új magyar fordításban jelent meg. A fordítás, *Schöpfli*n Aladár gondos munkája, az eredeti minden vonatkozásának figyelembe vételével készült s valóban a maga teljességében adja vissza Rousseau művét, nemcsak a gondolatait, hanem a hangot is, amelyen a nagy genfi író szólott. Az *Emil* nemcsak egyszerű pedagógiai regény, hanem egy egyszerű világnézet kifejtése is; alig van modern eszme, amelynek legalább csirái ne volnának benne feltalálhatók. Semmiféle más könyv nem tett akkora hatást mindannak kifejlődésére, amit ma modernnek nevezünk. Ebből a szempontból rendkívül érdekes és tanulságos olvasmány mindenkinek; mint a pedagógia történetének egyik legjelentékenyebb, korszakos eseménye pedig magára vonja mindenki figyelmét, aki neveléssel és nevelésüggyel foglalkozik. A 45 íves vaskos kötetet a *Franklin-Társulat* adta ki; ára 10 korona.

Új magyar Shakspere-fordítás. Amihez egy emberöltő előtt úgyszólván az egész magyar irodalom szövetkezésére és egy lelkes irodalomkedvelő, Tomory Anasztáz nagylelkű adományára volt szükség, azt most nagy áldozatkészséggel ugyan, de ép oly sikerrel megvalósítja egy merőben a közönség érdeklődésére támaszkodó magánvállalat. Annak idején a Kisfaludy-Társaság nagy apparátussal valósította meg az első magyar Shakspere-fordítást, most a

Magyar Könyvtár valósítja meg a másodikat. Sorra adja ki Shakspeare műveit, amelyeket nagy költőink, Vörösmarty, Petőfi, Arany fordítottak, azokat az ő fordításukban, a többieket, melyek a régi fordításban többé-kevésbé elavultak, egészen új irodalmi becsű fordításban. Eddig az *Othello*, a *Romeo és Júlia*, *A velencei kalmár* és a *III. Richárd* jelent meg ilyen új magyar szöveggel, most legújában pedig Shakspeare egyik nálunk legnagyobb hatást ért darabjával, az *Antonius és Cleopatrával* bővült a sorozat. A darabot *Hevesi Sándor* fordította a kiváló Shakspeare-buvár széleskörű tudásával s a finom, stiliszta művészetével. Ebben a fordításban adja a darabot a Nemzeti Színház s így várhatólag ez fog hamarosan átmenni a köztudatba. A füzet a Lampel R. (Wodianer F. és fiai) cég kiadásában megjelenő s Radó Antal által szerkesztett *Magyar Könyvtár* három számát foglalja el; ára 90 fillér.

Új könyv Mikszáth Kálmánról. *Gyöngyösy László* érdekes kis könyvet adott ki a kitűnő íróról. Nem tulajdonképeni életrajz, hanem följegyzések gyűjteménye. Gyöngyösy tudniillik a nyolcvanas évek közepén együtt, egy szerkesztőségben dolgozott Mikszáthtal s szoros barátságban élt vele. Mikszáth barátságos beszélgetés közben el-elmondogatta neki élete mindenféle részleteit; Gyöngyösy ezekből az elbeszélésekből még akkor feljegyzéseket csinált s ezeket adja most ki könyvében. Így tehát a könyv tulajdonképen Mikszáth előadása saját életéről, amely eredetileg nem a nyilvánosság számára készült s így megvan benne még ma is a közvetlenség frissége. Az egész apró anekdoták kaleidoszkop-képe, amelyekből érdekesen alakul ki a nagy író egyénisége. Vannak benne anekdotikus adatok Mikszáth gyermekkoráról, tanuló éveiről, vármegyei szolgálatáról, első írói kísérleteiről, szegedi tartózkodásáról, ujságíró korából. Sok új vagy eléggé meg nem világított adat van a könyvben s Mikszáth alakja minden esetre plasztikusabban áll előttünk elolvasása után. A könyv, melyet számos szép kép is díszít, a Franklin-Társulatnál jelent meg; ára 2 korona 40 f.

Ugyancsak a Magyar Könyvtárban jelent meg *Karin Michaelis* új műve is. *Galamb Sándor* fordításában. Ára a füzetnek 60 fillér.

Vegyesek.

Sebestyén Gyula emlékezete. A Pedagógiai Társaság a M. T. Akadémia heti üléstermében okt. 18-án tartotta rendes havi felolvasó ülését Sebestyén Gyula, az állami tanítóképzők július hóban elhunyt első szakfelügyelője emlékének szentelte. Ez a megemlékezés nagy és előkelő közönséget vonzott az ülésre. Ott voltak Fináczy Ernő udvari tanácsos, mint a Pedagógiai Társaság elnöke, Beöthy Zsolt az emlékbeszéd előadója, Neményi Imre miniszteri tanácsos, Erődy Béla udvari tanácsos, Alexander Bernát, Hegedüs István egyetemi tanárok, Wangel Jenő pedagógiumi, Berta Ilona Erzsébet nőiskolai igazgatók, a budapesti tanítóképzők tanárai teljes számban, Sebestyén Gyula özvegye, a család számos tagja s az elhunytak ismerősei és tisztelői számosan.

Fináczy Ernő elnök rövid megnyitó-beszéde után Beöthy Zsolt mondotta el emelkedett hangú, tartalmas beszédét, amelyben Sebestyén egyéniségével és működésével foglalkozott. Méltatta az elhunytak kiváló kvalitásait, írói érdemeit és különösen pedagógiai működését. Majdnem félszázados barátság fűzte az előadót az elhunythoz, aki kiváló, erős tehetség volt, szerény, egyszerű, de érdemekben dús munkálója volt a magyar nevelésügynek. Sebestyént nemcsak hajlama, hanem családja is a tanítói pályára szánta. Midőn atyja, aki iskolaigazgató volt, meghalt és édesanyja három apró gyerekkel Budapestre költözött, az özvegy asszony sohasem ingadozó kötelességtudással nevelte gyermekeit. A felolvasó mindvégig látta és figyelte ennek a hős anyának keserves küzdelmeit, amelyet a sors méltóan jutalmazott. Az ifju Sebestyén Gyula, aki igen csöndes fiú volt, már első irodalmi dolgozatával, Zrinyi Miklós életével, fölkellette tanárainak, különösen Fraknói Vilmosnak figyelmét. Mikor reáliskolai tanár lett, főlebbvalói nyomban észrevették, hogy benne a jó pedagógusnak három főfeltétele egyesül: hogy tudja, hiszi és szereti azt, amit tanít. Ennek köszönhette nagy sikereit mint tanár. Nemsokára a közoktatási tanács titkára, majd az első magyar leánygimnázium tanára lett, amelynek szervezésében neki oroszánrésze volt. Élete és tanítói működése Széchenyi szelleméhez állt közel. Ő neki is az volt az elve, hogy a szociális eszmék elől elzárkózni nem szabad és nem lehet, hanem a tanítónak is, és annak talán elsősorban kötelessége a társadalom szociális ellentétei nivellálásán működni. Ennek az elvnek állott szolgálatában akkor is, amikor

a középiskola tantervét és az ezt kiegészítő utasításokat kidolgozta. Munkásságába egész lelkületét vitte bele; Sebestyénnek két otthona volt: az iskola és családi otthona. Legkiválóbb alkotása az az előadása volt, amelyet a millenáris tanügyi kongresszuson *A magyar iskola és a nemzeti eszme* címen tartott, amely előadása még maig is irányítója a magyar pedagógiának. Kiváló történeti munkája a magyar nemzet története is, amely egyik legértékesebb alkotása a magyar történetírásnak.

Munkás életének utolsó szakaszában az állami tanítóképzők országos szakfelügyelője volt, s mint ilyen széleskörű tudásával és helyes érzékével nagy hatással volt a magyar tanítóképzés irányítására. A legújabb tanítóképzői tanterv egységesítése és az utasítások igazán mély gondolatokkal telt általános része is az ő munkája.

Kinevezés. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter kinevezte *Steitz* Paulint a győri állami tanítónőképző-intézethez nevelőnővé.

A magyar kir. államvasutak téli menetrendje az 1911—1912. évre.

A magy. kir. államvasutak vonalain és az általuk kezelt magánvasutakon f. é. október hó 1-én a téli menetrend lép életbe, mely a jelenleg érvényben lévő nyári menetrenddel szemben a következő lényegesebb változásokat tartalmazza:

A székelyhid—szilágysomlyói vonalon. Berettyószéplak—Szilágysomlyó között egy új vegyesvonatpár helyeztetik forgalomba. Indul Berettyószéplakról reggel 6 órakor, érkezik Szilágysomlyóra reggel 7 óra 5 perckor, indul Szilágysomlyóról este 7 óra 30 perckor, érkezik Berettyószéplakra este 8 óra 40 perckor.

A székelykocsárd—marosujvári vonalon a Marosujvárról éjjel 10 óra 25 perckor induló és oda éjjel 11 óra 22 perckor visszaérkező vegyesvonat megszüntetetik.

A budapest nyugati p. udvar—marcheggi vonalon az alábbi változások lépnek életbe:

A Rákospalota-Ujpestről — Budapestre reggel 3 óra 51 perckor érkező vonat megszűnik, — a Párkány-Nánáról Budapestre d. e. 8 óra 45 perckor érkező vonat csak Nagymarostól közlekedik, — a Budapestről d. e. 11 óra 35 perckor Nagymarosra induló és onnan délután 5 óra 45 perckor Budapestre érkező vasár- és ünnepnapj vonat megszűnik, — a Budapestről délután 5 óra 20 perckor Szobra induló vonat csak Nagymarosig, — a Budapestről este 8 óra 10 perckor Párkány-Nánára induló vonat csak Vácig, — a Nagymarosról éjjel 10 óra 25 perckor Budapestre érkező vonat csak Váctól közlekedik. Az Érsekujvárról éjjel 11 óra 50 perckor Budapestre érkező vonat, végül a Pozsonyból este 8 óra 25 perckor Marchegg-Wien felé induló vasár- és ünnepnapj vonat megszűnik.

A Budapestről jelenleg este 9 óra 45 perckor Rákospalota-Ujpestre induló és onnan Budapestre éjjel 10 óra 50 perckor visszaérkező helyi vonat forgalma Dunakeszi-Alagig kiterjesztetik. E vonat a téli menetrendben Budapestről este 10 órakor indul és Dunakeszi-Alagról Budapestre éjjel 11 óra 25 perckor érkezik.

A galánta—zsolnai vonalon. Galánta—Szered között egy új személy-ill. vegyesvonat helyeztetik forgalomba, Galántáról indul reggel 6 óra 53 perckor, Szeredre érkezik reggel 7 óra 20 perckor; Szeredről indul délelőtt 8 óra 20 perckor, Galántára érkezik 8 óra 47 perckor délelőtt. A Trencsénből Zsolna felé reggel 6 óra 35 perckor induló személyvonat már Pöstyéntől kezdve fog közlekedni, ahonnan reggel 5 óra 10 perckor fog indulni.

A pöstyén—verbói vonalon az esti vásár- és ünnepnapjainak vonalpair megszüntetetik.

A hõiak—trencsénteplic—trencsénteplicfürdõi vonalon a Trencsénteplic fürdõrõl éjjel 1 óra 11 perckor, reggel 4 óra 42 perckor, délután 5 óra 29 perckor és éjjel 10 óra 18 perckor induló, valamint az oda éjjel 3 óra 5 perckor, délután 2 órakor, este 8 óra 40 perckor és éjjel 11 óra 55 perckor érkező motorosvonatok megszüntetettek.

A vác—ipolysági vonalon a Vácról Ipolyságra délelőtt 9 óra 57 perckor induló és az Ipolyságról Vácra este 9 óra 13 perckor érkező vásár- és ünnepnapjainak vonatpair megszüntetetik.

Az érsekújvár—németprónai vonalon a Nagybélictõl Nyitraig személyszállítással közlekedõ délutáni tehervonat csak Nagytapolcsánytól Nyitraig fog személyszállítással közlekedni.

A cegléd—kupai—kovácsmajori vonalon a Csemõrõl Ceglédre este 8 óra 55 perckor érkező motorosvonat október 31-én megszüntetetik, a Ceglédre Csemõre este 6 óra 51 perckor induló motorosvonat november 1-tõl április 30-ig csak Ceglédre Gerjéig fog közlekedni. A Gerjétõl Ceglédre este 8 óra 12 perckor érkező motorosvonat november 1-én ismét forgalomba helyeztetik.

A budapest nyugoti p. u.—orsovai vonalon. A Budapestrõl Ceglédre 11 óra 55 perckor induló és a Ceglédre Budapestre este 9 óra 20 perckor érkező vásár- és ünnepnapjainak, — továbbá a Kiskunfélegyházáról Szegedre reggel 5 óra 37 perckor érkező és a Szegedre Kiskunfélegyházára este 7 óra 30 perckor induló személyvonat megszüntetetik.

Az Orsováról jelenleg este 7 óra 10 perckor induló, Budapestre reggel 6 óra 30 perckor érkező expressz vonat Orsováról csak este 8 óra 20 perckor fog indulni, az érkezés Budapestre a jelenlegi marad, a Budapestrõl éjjel 11 óra 30 perckor induló, Vercioróvára jelenleg 10 óra 45 perckor érkező expresszvonat — a budapesti indulás változatlanul hagyása mellett — Vercioróvára már délelőtt 9 óra 40 perckor fog érkezni.

A szabadka—óbecsei vonalon az Óbecséről jelenleg reggel 7 óra 26 perckor induló, Szabadkára délelőtt 11 óra 4 perckor érkező személyvonat Óbecséről reggel 8 óra 50 perckor fog indulni és Szabadkára délután 12 óra 28 perckor fog érkezni. A Szabadkáról jelenleg délelőtt 11 óra 43 perckor induló, Óbecsére délután 3 óra 23 perckor érkező személyvonat Szabadkáról este 7 óra 10 perckor fog indulni és Óbecsére este 10 óra 35 perckor fog érkezni.

A temesvár-józsefváros—buziásfürdői vonalon a Buziásfürdőről délelőtt 11 óra 18 perckor és este 7 óra 25 perckor Temesvárra induló, valamint a Temesvárról délután 3 óra 15 perckor Buziásfürdőre induló személyvonat megszüntették. A Buziásfürdőről Temesvár-Józsefvárosra este 6 óra 50 perckor érkező személyvonat ismét forgalomba helyezték.

Az ujdombóvár—bosznabrodí vonalon Pécsről—Ujdombóvárig egy új gyorsvonat helyezték forgalomba, indul Pécsről délután 4 óra 25 perckor, érkezik Ujdombóvárra este 6 órakor, ott csatlakozik a Budapestre este 9 óra 35 perckor érkező fumei gyorsvonathoz. Az Ujdombóvárról jelenleg reggel 4 óra 40 perckor induló személyszállító tehervonat személyvonattá minősítették át és Ujdombóvárról reggel 5 óra 52 perckor fog indulni és Pécsre reggel 7 óra 45 perckor fog érkezni.

A budapest—fiumei vonalon a Skradtól—Fiuméig közlekedett vasár- és ünnepnap kiránduló vonat megszüntették.

A sárbogárd—szekszárd—bátaszéki vonalon Bátaszéktől—Sárbogárdig egy új személyvonat helyezték forgalomba, mely alternatív módon fog közlekedni és pedig november 1-től február 14-ig Bátaszékről éjjel 2 óra 20 perckor fog indulni és Sárbogárdra reggel 5 óra 28 perckor fog érkezni, ahol csatlakozni fog a Budapest keleti p. udvarra reggel 8 órakor érkező fumei gyorsvonathoz; február 15-től október 31-ig pedig Bátaszékről reggel 4 óra 20 perckor fog indulni és Sárbogárdra reggel 7 óra 30 perckor fog érkezni, ahol csatlakozni fog a Budapest keleti p. udvarra délelőtt 9 óra 35 perckor érkező fumei gyorsvonathoz. Az ellenirányban szintén egy új személyvonat helyezték forgalomba, indul Sárbogárdról délelőtt 9 órakor, érkezik Bátaszékre délután 12 óra 46 perckor. E vonat Sárbogárdon csatlakozik a Budapest keleti p. udvarról reggel 7 órakor induló fumei gyorsvonathoz.

A Sárbogárdról jelenleg reggel 5 óra 55 perckor induló, Bátaszékre délelőtt 9 óra 5 perckor érkező személyvonat, menetrendének korábbra tektetése mellett, szintén alternatív módon fog közlekedni és pedig november 1-től február 14-ig Sárbogárdról reggel 3 óra 20 perckor fog indulni és Bátaszékre reggel 6 óra 23 perckor fog érkezni; február 15-től október 31-ig pedig Sárbogárdról reggel 4 óra 30 perckor fog indulni és Bátaszékre reggel 7 óra 36 perckor fog érkezni. E vonat Bátaszéken csatlakozni fog a szabadka—bátaszéki vonalon forgalomba helyezett, ugyancsak alternatív módon közlekedő, új személyvonathoz.

A bátaszéki—ujdombóvári vonalon a vonatok menete gyorsítottak. Az Ujdombóvárról jelenleg reggel 4 óra 35 perckor induló, Bátaszékre reggel 7 óra 31 perckor érkező személyvonat alternatív módon fog közlekedni és pedig november 1-től február 14-ig Ujdombóvárról reggel 4 óra 32 perckor fog indulni és Bátaszékre reggel 6 óra 29 perckor fog érkezni, — február 15-től október 31-ig Ujdombóvárról reggel 6 óra 10 perckor fog indulni és Bátaszékre reggel 7 óra 57 perckor fog érkezni. A Bátaszékről jelenleg este 10 óra 13 perckor induló Ujdombóvárra éjjel 1 óra 22 perckor érkező személyvonat ugyancsak alternatív módon fog közlekedni, és pedig: november 1-től február 14-ig Bátaszékről este 7 óra 7 perckor fog indulni és Ujdombóvárra este 9 óra 7 perckor fog érkezni, — február 15-től október 31-ig pedig Bátaszékről este 8 óra 50 perckor fog indulni és Ujdombóvárra éjjel 10 óra 50 perckor fog érkezni. Az Ujdombóvárról jelenleg délelőtt 10 óra 38 perckor induló, Bátaszékre délután 2 óra 4 perckor érkező személyvonat Ujdombóvárról délelőtt 10 óra 39 perckor fog indulni és Bátaszékre délután 12 óra 47 perckor fog érkezni. Az Ujdombóvárról jelenleg délután 2 óra 30 perckor induló, Bátaszékre este 6 órakor érkező személyszállító tehervonat Ujdombóvárról délután 2 óra 13 perckor fog indulni és Bátaszékre délután 3 óra 52 perckor fog érkezni. A Bátaszékről jelenleg délelőtt 10 órakor induló, Ujdombóvárra délután 1 óra 30 perckor érkező személyszállító tehervonat Bátaszékről délelőtt 11 óra 29 perckor fog indulni és Ujdombóvárra délután 1 óra 46 perckor fog érkezni. E vonalon ezenkívül egy új személyvonatpár helyeztetik forgalomba, Bátaszékről indul reggel 7 óra 58 perckor, Ujdombóvárra érkezik délelőtt 9 óra 57 perckor, Ujdombóvárról indul este 6 óra 30 perckor, Bátaszékre érkezik este 8 óra 26 perckor.

(Folytatása következik.)

Egy jó tanácsadó valamennyi szülőre nézve, akik gyermekeik számára egy oktató játék- és foglalkozási szert keresnek, a képes árjegyzék Horgony-Kőépítőszelekrényekről stb.-ről, amely Richter F. Ad. és Társa, kir. udvari és kamarai szállítók által (Bécs, I. Operngasse 16) kívánatra bérmentve beküldetik; mert ezen könyvecske a különféle Horgony-Kőépítőszelekrények és ezek kiegészítéseinek kimerítő leírásán kívül szép építési mintalapokat és számos, felette érdekes elismerő nyilatkozatot tartalmaz. Ezen bírálatok egyhangulag elismerik, hogy nem létezik jobb játék- és foglalkozási szer mindenkoru gyermekek számára, mint a Richter-féle Horgony-Kőépítőszelekrények. Azért valamennyi szülőnek azon jóakaratu tanácsot adjuk, hogy karácsonyi ajándékok beszerzése előtt olvassák el előbb ezen érdekes Richter-féle könyvecskét, amelyben bővebbet találunk jó zenélőművekről és beszélőgépekről is.

Marx és Mérei tudományos műszerek gyára a napokban küldte széjjel 8-as számú teljes polgári- és középiskolai felszereléseket tartalmazó

árjegyzékét. A csinosan illusztrált árjegyzék közli a *fizika, kémia, földrajz, történelem, természetrajz, mértan, számtan, torna, szabadkézi és mértanrajz* köréből mindazt, amire egy középiskolának szüksége van. A jövőü gyárat, mely a hazai tanszergyártás terét uttörő munkát végez, kartársaink szives figyelméba ajánljuk.

Kimutatás

a f. évi november hó 20-ig befolyt tagsági díjakról.

1910-ik évre : Torbits Mihály (4 kor.), Gyémánt Miklós (2 kor.).

1911-ik évre : Dr. Körös Endre, dr. Katona János, Áll. tanítóképző Félégyháza, Fiedler István, Mátray Gyula, Glünkl Ágost, özv. dr. Katona Lajosné, özv. Fábíán Károlyné, Gludovác Emma, Mangesius Mária, Ferenczy Izabella, Áll. tanítóképző Modor, r. k. tanítóképző Csiksomlyó, Balázs Endre, Wagner János, Bittenbinder Miklós, Kun Alajos, dr. Gyömöre Zsigmond, Gamauf György, Róna Jakab, Pókász Imre, Papp József, Pazár Zoltán, Simkó Endre, dr. Gockler Lajos, Patyiné Láng Mária, Forberger Árpád, Poszvék Irén, Hamar Gyula, Gaal Imre, Tabódy Ida, Watzesch Janka, Kárpáti Ernő, ref. tanítónőképző Szatmár, Bánhidiné Nagy Teréz, gör. kath. tanítónőképző Ungvár, Slajchó Mihály, Zorkóczy Ede, Thaisz Lajos, Grész Ernő, Tömör Boldizsár, Tscheik Ernő, Somogyi Géza, Szarka Lajos, Aczél Ilona, Brunovszky Rezső, Dienes Károly, Sente Pal, May Emilia, Nikelszky Zoltán, Levisz Ernő, Heinrich Józsa, Orosz István, Drescher Irma (8—8 kor.), Révfy Géza (4 kor.), Purcsi János (4 kor.), Torbits Mihály (2 kor.).

1912-ik évre : Gludovác Emma, Ferenczy Izabella (8—8 kor.).

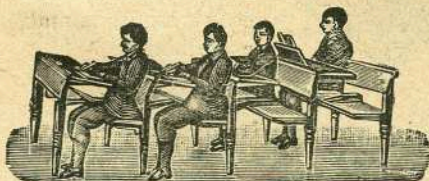
Horvay Ede,
egyes. pénztáros.

Feiwel Lipót utódai

BUDAPEST, IX. IPAR-UTCA 4.

Mindennemü iskolapadok, iskola-
torna- és óvoda-berendezések és
szabad. gyermekpadok gyártása.

➡ Árjegyzékkel készséggel
szolgálunk ingyen és bérmentve.

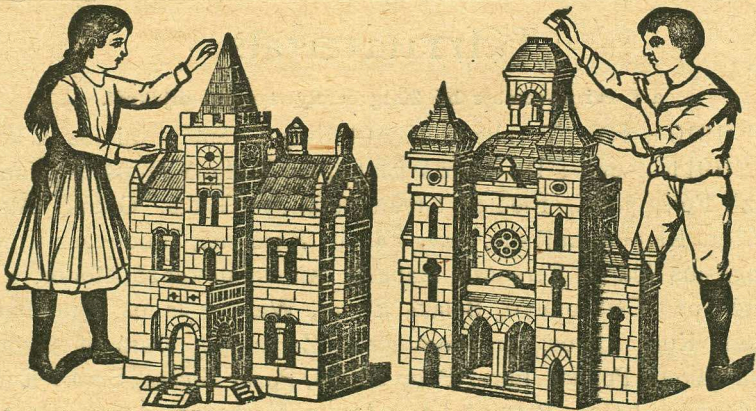

MAGYARORSZÁG TANÍTÓI

hívjátok fel tanítványaitoknak és
azok szüleinek figyelmét

Richter horgony építőszekrényére

mely a legjobb szórakoztató, oktató, az elmét élesítő

játék- és foglalkoztató szer

mindenféle koru gyermekek részére.

F. AD. RICHTER ÉS TÁRSA WIEN, XIII/1. EITELBERGERGASSE 6-14. — K. UDV. ÉS KAMARAI SZÁLLITÓK
ELSŐ OSZTRÁK-MAGYAR ÉPÍTŐSZEKRENY-GYÁR.

Linimentum Capsici compositum

fájdalomcsillapító-
szer, a köszvény és
csúsz kifejlődését
megakadályozza.

Készíti:

DR. RICHTER gyógyszerháza az arany oroszlánhoz, Prag
I. Elisabethstrasse 5. — Főlerakat Magyarország részére TÖRÖK J.
gyógyszerházaiban Budapest, VI. Király-utca 12 és Andrásy-ut 29

Anker-Pain- Expeller pótszere

bevált háziszér
meghűlések, ischias
és keresztfájdalmak
eseteiben.

Készíti:

A hajhullás oka és megakadályozása. ==

A haj kihullásának sokféle oka lehet. Oka lehet: fertőző betegség, vérszegénység, idegesség. Leggyakoribb oka azonban a fejbőr megbetegedése. A fejbőrnek pedig különösen az a betegsége, melyet *korpás*zásnak neveznek. A fölszaporodott korpa összenyomja, elsorvasztja a hajszálakat. A korpás fejbőrön azonfelül baktériumok is telepednek meg, melyek ugyancsak pusztítják a hajgyökerét. Ha tehát a haj kihullásának elejét akarjuk venni, fejkorpa képződését kell megakadályoznunk. Ha pedig a már megindult hajhullást meg akarjuk állítani, a korpától kell a fejbőrt megtisztítanunk. Legjobbnak bizonyult erre a célra **Petrol Egger**. Aki rendszeresen használja ezt a hajszeszt, annak soha fejkorpája nem lesz és így

nem is fog soha hullani a haja. Akinek pedig korpás a bőre és azért hull a haja, az csak dörzsölje be párszor a fejbőrét ezzel a szeszszel és rövidesen el fog tűnni fejről a korpa és el fog állni a hajának a hullása. A *Petrol Egger* minden más eredetű hajhullást is megszüntet, mert erősíti, edzi a fejbőrt és alkalmassá teszi arra, hogy új hajszálakat növegessen.

Petrol Egger a legalkalmasabb hajápolószer állandó használatra.

Ára 2 kor. 40 fill.

Készíti: Gyógyszertár a „Nador”-hoz, Budapest, VI., Váci-körút 17. sz.

FOLYÉKONY LEVEGŐT szállít és
kísérleti edényeket
kölesön is ad a cég.

Uj tanitási ág!

Psychologia (lélektan)
tanulmányozásához szükséges
laboratoriumi felszerelések, ki-
sérleti eszközök stb. stb. a leg-
előnyösebben szerezhetők be:

Erdély és Szabó
laboratoriumi felszerelések
és tanszerek gyárában
Budapest, VIII. Baross-utca 21.

Első magyar villamos erőre berendezett hangszergyár

Stowasser János

csász. és kir. udvari szállító.

A m. kir. operaházi tagok, a m. kir. zeneakadémia, a
budapesti színházak stb. szállítója, a hangfokozógerenda
és a Rákóczi tárogató feltalálója.

Füzlet : Budapest Gyár :
II., Lánchíd-u. 5. Öntőház-utca 3.

**E szakban Magyarország
legnagyobb hangszergyára.**

Ajánlja saját gyárában készült
hangszereit

ugyszintén hurokat és hangszer alkatrészeit.
Iskolahegedűk 4 frttól. Harmoniumok 35 frttól.
Árjegyzék kívánatra ingyen és bérmentve.